

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра психології і туризму

Кваліфікаційна робота

на тему: «Географія історико-культурної спадщини Держави Ізраїль»

*Допущено до захисту
«24» листопада 2022 року*

здобувача вищої освіти групи Т01-21
денної форми здобуття освіти
факультету туризму, бізнесу і психології
освітньої програми Туризмознавство
за спеціальністю 242 Туризм

Саїдахмедової Аміни Мірзоївни

*Завідувач кафедри
психології і туризму
д. психол. н., проф.
Бондаренко Олександр Федорович*

Науковий керівник:
доктор історичних наук, професор
Васильчук Володимир Миколайович

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

КИЇВ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	7
1.1. Понятійний апарат дослідження.....	7
1.2. Ступінь наукової розробленості теми дослідження у зарубіжній та вітчизняній історіографії.....	22
1.3. Методологія та методи дослідження теми.....	28
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ГОЛОВНИХ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ДЕРЖАВИ ІЗРАЇЛЬ.....	36
2.1. Історико-культурна спадщина Держави Ізраїль як об'єкт туристичної діяльності	36
2.2. Пам'ятки ЮНЕСКО як об'єкти культурно-пізнавального туризму в Ізраїлі.....	45
2.3. Аналіз впливу наявності об'єктів історико-культурної спадщини на туристичну привабливість Держави Ізраїль.....	55
РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ІЗРАЇЛЬ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ.....	59
3.1. SWOT-аналіз туристичного потенціалу країни.....	59
3.2. Проблеми збереження історико-культурної спадщини в округах Держави Ізраїль.....	62
3.3. Досвід Держави Ізраїль в забезпеченні охорони культурної спадщини та можливості його використання в Україні.....	72
ВИСНОВКИ.....	79
РЕЗЮМЕ/ RESUME.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88
ДОДАТКИ.....	101

ВСТУП

Історико-культурна спадщина втілює в собі досвід, норми та цінності різних поколінь, відтворює історію суспільного розвитку протягом століть. Завдяки взаємодії різних культур протягом тривалого історичного періоду сформувалося унікальне історико-культурне середовище – це все, що нас оточує, є спадщиною нашого минулого – місцеві церкви, вулиці, парки, мости, замки, монастирі або громадські будівлі.

Суспільство та різні події сформували те, де ми живемо, та продовжуватимуть формувати це в майбутньому. Значна частина полікультурної спадщини втрачена внаслідок війн, планомірного винищення під час імперської політики, тоталітарних режимів, культурного занепаду під тиском ідеологічних і політичних репресій.

Численні приклади недбалого ставлення до культурної спадщини можна знайти в сучасних містах і селах країн. Молоді громадяни повинні усвідомлювати стан свого довкілля та культурної спадщини, які складають їх унікальну соціокультурну особливість. Це є важливим обов'язком кожного, а не лише влади. Досліджуючи та аналізуючи історію пам'яток, зібраних у місцевій громаді, їх функції у минулому, ми навчаємося розуміти їхню історичну цінність, їх роль у майбутньому, необхідність їх збереження чи відновлення.

Вивчення питань, пов'язаних з історико-культурною спадщиною, може визначити, як можна приймати рішення, що впливають на їхню долю, організовуючи необхідні для громади заходи для здійснення позитивних змін у її історичному середовищі. У процесі дослідження люди отримують відчуття приналежності до своєї місцевої громади, вчаться приймати самостійні рішення та прогнозувати, як вони будуть сприймати своє майбутнє оточення.

Важливість компетентного аналізу та оцінки культурного потенціалу так само важлива, як і будь-який інший вид ресурсу. Спадщина полягає в обґрунтуванні її подальшого ефективного використання, тобто:

систематичного структурного визначення розташування того чи іншого об'єкту на певній території, визначення придатний спосіб і форму, в якій цей об'єкт розроблений і забезпечує координацію дій усіх суб'єктів його розвитку.

Дослідження, аналіз та оцінка культурної спадщини є необхідною та важливою умовою для розвитку планування територій та адміністративного поділу міста та села. Від характеру цих ресурсів, їхньої цінності, кількості, атрактивності, доступності та інших факторів залежить можливість залучення спадщини до економічного життя регіонів.

Актуальність теми. Розкриття поняття географії історико-культурної спадщини є досить актуальним сьогодні. Важливість даної теми в сфері туризму і рекреації полягає в тому, що історико-культурна спадщина є однією з ключових ланок існування нації. І саме збереження цих об'єктів, місць, святинь є надто важливим. У роботі розкривається які саме об'єкти культурної спадщини є важливими для збереження, які фактори впливають на можливу руйнацію та занепад і надаються поради як цього уникнути.

Постановка проблеми та ступінь розробленості теми в туризмознавчій літературі. Методологічною базою праці є основні положення теоретичних і прикладних дослідження спадщини, які здійснюють культурознавці, історики та правознавці Акуленко В. [15], Горбик В. [97], Катаргіна Т. [100], Ліньова Є. [105], Прибега Л. [114], архітектори та містобудівники Бевз М. [89], Вечерський В. [92], Водзинський Є. [94], Лесик О. [104], Панченко Т. [113], економісти, географи та фахівці туристської галузі Євдокименко В. [115] та Черчик Л. [103].

Мета дослідження – вивчення основних аспектів географії історико-культурної спадщини Держави Ізраїль.

До поставленої мети, необхідно вирішити **завдання**:

- дослідити понятійний апарат, методологію та методи дослідження поставленої проблеми;
- проаналізувати ступінь наукової розробленості теми дослідження;

- розглянути історико-культурну спадщину та пам'ятки ЮНЕСКО Ізраїлю;
- дослідити вплив наявності об'єктів історико-культурної спадщини на туристичну привабливість держави Ізраїль;
- скласти SWOT-аналіз туристичного потенціалу країни, визначити основні загрози для збереження історико-культурної спадщини;
- розкрити питання забезпечення охорони культурної спадщини та можливості використання даних принципів до надбань України.

Об'єкт дослідження – історико-культурна спадщина Ізраїлю.

Предмет дослідження – географія історико-культурної спадщини Держави Ізраїль.

Методи дослідження. У процесі роботи використані загально-наукові методи дослідження такі як:

- аналіз і синтез (роздроблення поняття культурної спадщини на складові елементи для вивчення їх окремо як частини єдиного цілого);
- аналогію (знаходження невідомих ознак об'єкта дослідження, опираючись на відомі знання);
- індукцію, (узагальнення фактів по всі об'єкти історико-культурної спадщини продукує висновок про їх важливість);
- дедукцію (на основі загальних положень про історико-культурну спадщину виникли висновки про історико-культурну спадщину Ізраїлю);
- історичний та логічний метод (використовується так як для дослідження історико-культурної спадщини необхідно дослідити історію даного об'єкту та відтворення, реконструювання в мисленні, свідомості складного об'єкта, що розвивається (або, що розвивалося) у формі історичної теорії).

Інформаційна основа дослідження. В якості вихідних матеріалів використовувалися літературні джерела та статистичні дані, нормативно-

правові документи, матеріали звітів туристичних організацій, матеріали міжнародних організацій.

Ступінь вирішення проблеми в дослідженні та практичне значення одержаних результатів.

В кваліфікаційній роботі розглянуті теоретичні засади дослідження історико-культурної спадщини країни. Опрацьовано сучасні методи дослідження історико-культурної спадщини. Узагальнені різновиди історико-культурної спадщини Ізраїлю. Згруповані, проаналізовані та вивчені пам'ятки ЮНЕСКО та конкретизовані їх критерії. Складено SWOT-аналіз туристичного потенціалу Держави Ізраїль. Розглянуті основні загрози історико-культурної спадщини, деталізовано особливості цих загроз. Проведено аналіз впливу наявності об'єктів історико-культурної спадщини. Здійснений огляд принципів Ізраїлю щодо забезпечення охорони культурної спадщини та можливого їх використання в Україні. Складені висновки за результатами досліджень. Наукова новизна полягає в узагальненні поняття географії історико-культурної спадщини Ізраїлю.

Апробація результатів роботи та публікації. Головні положення та результати кваліфікаційної роботи представлені: Саїдахмедова А. М. Архітектурна спадщина туристичного міста Єрусалим // «Ad orbem per linguas. До світу через мови». Матеріали Міжнародної науково-практичної відеоконференції «Україна у транскультурному й мультимодальному світі» 25 травня 2022 року. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2022. С 550-552. Доповідь на форумі КНЛУ за темою «Туризм і війна» 27 вересня 2022 року.

Структура кваліфікаційної роботи зумовлена її метою та завданням. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, резюме та списку використаних джерел. Кваліфікаційну роботу викладено на 109 аркушах (з них 81 сторінка основного тексту) комп'ютерного набору, вона включає 4 додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ КРАЇНИ

1.1 Понятійний апарат дослідження

Важливою частиною туристично-рекреаційного потенціалу є історико-культурні ресурси. Пам'ятки історії та культури відіграють особливу роль у розвитку туристичної діяльності та є наочними свідками таланту українського народу та тисячолітньої історії. Крім того, історико-культурні ресурси є важливим джерелом поповнення державного бюджету [12].

Стаття 54 Конституції України визначає, що культурна спадщина охороняється законом [3]. Закон України «Про охорону культурної спадщини», прийнятий у 2000 р., також визначає поняття культурної спадщини [5]. Проте Цивільний кодекс використовує термін «пам'ятки історії та культури», який за своїм тлумаченням відрізняється від терміну «культурна спадщина», оскільки до пам'яток історії та культури належать рухомі та нерухомі об'єкти, а до культурної спадщини – об'єкти, які повністю нерухомі. У науковій та тематичній літературі немає єдиного розуміння поняття «культурна спадщина». Це ускладнює ситуацію, оскільки відсутність точного тлумачення природи поняття «культурна спадщина» не дозволяє чітко визначити, що має відношення до її об'єктів [35].

Питанню культурної спадщини присвячені праці багатьох авторів.

Серед українських вчених досліджували поняття культурної спадщини правознавець, педагог, публіцист Акуленко В. [14], соціолог Магазинщикова І. [106], професор кафедри теорії та практики управління НТУУ «КПІ» Чукут С. [116] та інші.

Аспект її правової охорони розглядають Акуленко В., архітектор, та письменник Вечерський В. [64], історик та культуролог Катаргіна Т., архітектор Прибега Л. [113] та ін.; використання в туризмі – географ Бейдик О. [67], соціо-географ, туризмознавець Любіцева О. [68] та ін.

Також питанням культурної спадщини Ізраїлю займались єврейські географи Софер М. (Sofer. M) [78] та Аміт-Коген І. (Amit-Cohen I.) [51].

Сучасні юристи вважають, що культурна спадщина є частиною загальної спадщини людства, її використання повинно приносити користь всьому людству та враховувати інтереси всього міжнародного співтовариства в процесі використання. Тобто ці науковці також притримуються думки, що культурне надбання становлять нерухомі об'єкти. Проте дискусійним у наведеній концепції можна вважати твердження культуролога та правознавця Мельничука О. [109] про те, що відкрите море, відкритий космос та Антарктиду розглядають як об'єкти спільного надбання людства [28]. Крім того, культурна спадщина може бути надбанням не тільки всього людства, а й надбанням окремих націй та спільнот.

Після ратифікації Конвенції в 1988 р. поняття і терміни, пов'язані з питаннями культурної спадщини, отримали широке поширення в науковій літературі. Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини [1], прийнята на Генеральній конференції ООН з освіти, науки і культури в Парижі в 1972 р. [32].

Відтоді поняття «культурна спадщина» було чітко визначено в рамках таких документів, як міжнародні та національні нормативні акти, увійшло в юридичний обіг і стало самостійним, універсальним правовим поняттям, яке широко використовується в літературі та на практиці.

Оскільки спадщина має велику кількість різноманітних визначень і характеристик, які залежать від цілей і завдань, які стоять перед дослідником, їх розгляд і аналіз здійснюється логічно з тлумачення терміну «культурна спадщина», наведеного в ст. 1 Конвенції 1988 р., згідно з якою він поділяється на три категорії:

- пам'ятки: твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність із точки зору історії, мистецтва чи науки;

- ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок із пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки;
- визначні місця: твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології [3].

Тобто, *історико-культурна спадщина* (далі ІКС) або *культурна спадщина* (далі КС) (івр. מורשת תרבותית, англ. cultural heritage) – це матеріальні та духовні цінності, створені в минулому і що мають значення для збереження та розвитку самобутності народу, його внеску у світову цивілізацію. Нерухомі об'єкти ІКС (пам'ятки історії та культури) складають її матеріальну основу та формують історико-культурне національне середовище.

Нематеріальна КС в основному проявляється в таких аспектах: мова; усні традиції; виконавські мистецтва; звичаї та ритуали; свята; знання, пов'язані з природою та Всесвітом; знання та навички, пов'язані з традиційними ремеслами [2].

Проаналізувавши сучасні тенденції класифікації об'єктів КС з урахуванням чинного законодавства, можна запропонувати склад компонентної структури КС (рис. 1.1).

Про охорону КС: Закон України від 08.06.2000 № 1805-III [5] регулює правові, організаційні та соціально-економічні відносини з метою охорони КС, використання об'єктів КС в суспільному житті, збереження традиційного характеру середовища для нинішніх поколінь і нащадків [34].

Об'єкти культурної спадщини національного значення є особливою історичною або культурною цінністю і повинні відповідати критерію автентичності, а також принаймні одному з таких критеріїв: справили значний вплив на розвиток культури, архітектури, містобудування, мистецтва країни; безпосередньо пов'язані з історичними подіями, віруваннями, життям і діяльністю видатних людей; репрезентують шедевр творчого генія, стали

етапними творами видатних архітекторів чи інших митців; були витворам и зниклої цивілізації чи мистецького стилю.

Рис. 1.1. Компонентна структура культурної спадщини [32]

Поняття об'єкту КС особливо висвітлює правознавець Асейкін Р. в своїй роботі «Поняття об'єкт культурної спадщини» [10]. Там він зазначає, що об'єкти КС, які знаходяться на території України, охороняються державою.

Охорона КС є одним із пріоритетів діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування.

Критерій автентичності означає, що пам'ятка має значною мірою зберегти свою форму, матеріально-технічну структуру, історичну ієрархію та свою роль у середовищі.

Об'єкти КС місцевого значення мають відповідати критеріям автентичності та принаймні одному з таких критеріїв: розвиток культури, архітектури, містобудування та мистецтва, що вплинули на поселення чи регіон, історичні події, пов'язані з видатними діячами населеного пункту чи регіону, вірувань, життя та діяльності; є роботами відомих архітекторів чи інших митців; є КС етнічних меншин або регіональних етнічних груп [6].

Як зазначає дослідник Васишин Я. [90], збереження та відродження автентичних об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини базується на засадах реставрації, реконструкції, модернізації, регенерації та ревалоризації [15].

Класифікація об'єктів КС за видами:

- археологічні – рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти культурної спадщини: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їх залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскальні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, а також пов'язані з ними рухомі предмети), що містяться під земною поверхнею та під водою і є невідтворюваним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації;
- історичні – будинки, споруди, їх комплекси (ансамблі), окремі поховання та некрополі, місця масових поховань, визначні місця, пов'язані з важливими історичними подіями, з життям та діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів;
- об'єкти монументального мистецтва – твори образотворчого мистецтва: як самостійні (окремі), так і ті, що пов'язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками або з утворюваними ними комплексами (ансамблями);
- об'єкти архітектури та містобудування – окремі архітектурні споруди, а також пов'язані з ними твори монументального, декоративного та образотворчого мистецтва, які характеризуються відзнаками певної культури, епохи, певних стилів, традицій або авторів; природно-архітектурні комплекси (ансамблі), історичні центри, вулиці, квартали, площі, залишки давнього розпланування та забудови, що є носієм певних містобудівних ідей;

- об'єкти садово-паркового мистецтва – поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами;
- ландшафтні – природні території, які мають історичну цінність;
- об'єкти науки і техніки – унікальні промислові, виробничі, науково-виробничі, інженерні, інженерно-транспортні, видобувні об'єкти, що визначають рівень розвитку науки і техніки певної епохи, певних наукових напрямів або промислових галузей [4].

Одним із перших (у 1927 р.) класифікацію пам'яток сформулював відомий український науковець Дубровський В. [97]. Він виокремлював «музейні» та «позамузейні» пам'ятки [20, 21], тобто фактично розподіляв матеріальну ІКС на рухому та нерухому. Окремо дослідник звертав увагу на архівні пам'ятки [20, с. 68], які, очевидно, як і музейні необхідно, на його думку, віднести до рухомих пам'яток. нерухомі пам'ятки, які, очевидно, як і музейні необхідно, на його думку, віднести до рухомих пам'яток. нерухомі пам'ятки, науковець розподіляв на:

- передісторичні або археологічні;
- будівельні чи архітектурні;
- меморіальні;
- історико-культурні заповідники.

Розмежування рухомих та нерухомих пам'яток на даний момент є загальноновизнаним, є фундаментальним для наукових досліджень матеріальної ІКС; вживається в пам'яткознавчій діяльності, музейній справі, юридичній сфері тощо. Зрештою, класифікація, запропонована Дубровським В., значно вплинула на розвиток пам'яткознавчих дисциплін. Але вона не була обґрунтована. Деталізація різновидів нерухомої спадщини не узгоджена з конкретними критеріями.

Історична цінність пам'яток архітектури полягає насамперед у їхній пізнавальній ролі як джерела історичної інформації. Пам'ятки архітектури своєю формою, «ритмом» і образом можуть відображати матеріальне і духовне життя суспільства в певний історичний період: соціальну структуру,

рівень економічного розвитку, світогляд, культуру, побут, демографічні традиції. У результаті колективної творчості, іноді творчості цілого покоління, пам'ятка архітектури увібрала в себе досвід цілого суспільства, науку і культуру поколінь. Навіть кожен окремий історико-архітектурний об'єкт є хранителем певного досвіду, певної культурно-історичної традиції країни. Ця функція значно посилюється, якщо розглядати історико-архітектурний комплекс, історичний центр міста чи останній в цілому.

Важливим показником, який визначає наукову значущість пам'ятки архітектури, є хронологія: чим старша пам'ятка, тим вища автентичність і відсоток збереженості її матеріальної структури, вищий ступінь наукової, історичної, туристичної та освітньої цінності об'єкта. Необхідно враховувати наукове значення матеріальної структури пам'яток архітектури зі складною архітектурною історією – тих, що багаторазово перебудовувалися.

Важливим аспектом суспільної значущості пам'яток архітектури є естетична цінність, яка обумовлена художніми достоїнствами архітектурної форми, виразністю архітектурних деталей декоративних елементів. Таким чином, історична, наукова, естетична, художня цінність пам'ятки становлять суть її історико-культурного змісту. Крім перелічених чинників суспільно-історичної цінності історико-архітектурних об'єктів, на збереженні пам'яток і їх історико-культурному змісті позначається утилітарна значущість (можливість їх використання в сучасних умовах). Отже, історико-архітектурні об'єкти, архітектурна форма і матеріальна структура яких втілює в собі культурно-мистецькі досягнення певного історичного періоду або ж увібрали нашарування наступних етапів розвитку і є хранителями інформації, що становить історико-культурний, рекреаційно-пізнавальний інтерес, мають бути збережені як документи історії, твори архітектури і мистецтва, рекреаційно-туристські об'єкти.

Важливим аспектом соціальної значущості пам'яток архітектури є естетична цінність, яка визначається художньою цінністю архітектурної форми, виразністю архітектурних деталей елементів декору. Тому історична,

наукова, естетична та художня цінність пам'ятки становить суть її історико-культурного змісту. Крім перерахованих чинників суспільно-історичної цінності об'єктів історичної архітектури, збереження пам'яток та їх історико-культурного наповнення має також утилітарне значення (можливість використання в сучасних умовах). Тому зберігачами історико-культурної та видовищної інформації є історичні архітектурні об'єкти, архітектурні форми та матеріальні конструкції яких відображають культурно-мистецькі досягнення певного історичного періоду або вбирають нашарування наступних етапів розвитку та пізнавальних інтересів.

Географія повинна відігравати важливу роль у досягненні цілей і завдань, поставлених міжнародним співтовариством, оскільки аналіз просторової організації об'єктів КС, вивчення їх розташування на території та встановлення взаємозв'язків між ними займає особливе місце в її діяльності, функціонування в методичному підході.

Одним із очікуваних результатів цього розгляду має стати виявлення історико-культурного каркасу (територій різних ієрархічних рівнів (каркас, від фр. carcasse, від італ. carcassa – кістяк, основа), що розуміється як система (сукупність) найважливіших або найцінніших елементів, які взаємопов'язані та взаємозалежні з компонентами природи та опорними каркасами та забезпечують збереження важливих об'єктів та явищ людської історії та культури.

Фахівець з географії Поливач К. визначає *історико-культурний каркас* (далі ІКК) як генералізоване просторове поєднання ареалів, центрів і ліній з компонентів КС всесвітнього, національного та місцевого значення (рис. 1.2), в основу якого покладено мережі історико-культурних територій, які утворюють просторово єдину систему, що адекватно відображає географічні особливості країни та окремих регіонів у контексті їхньої історико-культурної цінності, своєрідності, значення та рівня концентрації історико-культурного потенціалу, перебуває у взаємозв'язку й взаємозумовленості з компонентами

природного та опорного каркасів та забезпечує збереження значних об'єктів і явищ людської історії й культури [32].

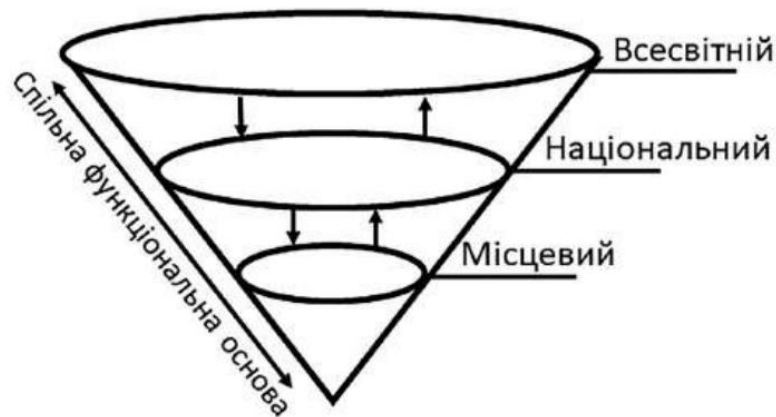

Рис. 1.2. Рівні ієрархічної організації історико-культурного каркасу [8]

При виявленні ІКК країни передбачається розгляд здебільшого об'єктів КС всесвітнього та національного значення як таких, що зумовлюють переважний вплив на історичний та просторовий розвиток всієї території. При виявленні ІКК окремих регіонів до розгляду необхідно долучати об'єкти КС місцевого значення.

Історико-культурні дослідження – комплекс архівних, бібліографічних, натурних та інших досліджень, які проводяться з метою виявлення історико-культурних характеристик та цінності елементів містобудівного середовища. У процесі проведення досліджень виявляється час виникнення та обставини формування містобудівного середовища та його елементів, їх авторство, стилістичні та інші художні характеристики, меморіальні відомості, рівень безпеки. На основі виявлених даних робиться висновок про історико-культурну цінність досліджуваного об'єкта, що узагальнює їх художні, історико-меморіальні та інші особливості.

Комплексний характер історико-культурних досліджень передбачає їх проведення з різних напрямків: історико-містобудівному, історико-архітектурному, історико-меморіальному, а також інших видів досліджень.

Історико-культурні дослідження виконуються з метою:

- збору та аналізу матеріалів, необхідних для проведення Державної історико-культурної експертизи;
- виявлення об'єктів, які мають ознаки об'єкта КС;
- виявлення об'єктів, що мають ознаки історично цінного містоформуєчого об'єкта;
- виявлення дисгармонійних об'єктів;
- розробки зони охорони, визначення границь об'єктів КС;
- розробки режимів використання земель та містобудівних регламентів у межах зон охорони об'єктів КС;
- розробки проектів реставрації об'єктів КС та інших заходів щодо збереження об'єктів КС;
- розробки обмежень по використанню визначних місць, вимог до використання територій господарської діяльності, проектування та будівництва на території визначних місць;
- розробки проектів будівельної діяльності на об'єктах історико-містобудівного середовища;
- виконання цільових державних програм з виявлення та збереження історико-містобудівного середовища.

Завданнями історико-культурних досліджень є забезпечення відповідними даними наступних видів діяльності:

- збереження та відновлення ІКС та історичних територій населених пунктів;
- науково-дослідній;
- краєзнавчої;
- загальноосвітній (пропаганда ІКС; підготовка кваліфікованих кадрів у галузі охорони КС, архітектури та будівництва);
- інформаційної (організація виставок, конференцій, семінарів, нарад; підготовка періодичних, довідкових, бібліографічних та інших видань).

Історико-культурні дослідження виявляють відомості для інформаційно-аналітичної та облікової бази даних у рамках галузевої діяльності органів виконавчої влади в галузі охорони КС та в області містобудівного регулювання.

Історико-культурні дослідження виконуються у складі передпроектних досліджень для обґрунтування проектної діяльності у галузі охорони КС та у галузі містобудівного регулювання.

Історико-культурні дослідження проводяться відповідно до чинного законодавством у сфері охорони КС та містобудування, нормативно-правовими, інструктивними та науково-методичними документами галузі архітектури та будівництва, а також методичними документами щодо проблемам охорони пам'яток історії та культури, розробленими з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду в галузі збереження ІКС.

Вивченню підлягають всі історичні володіння, повністю чи частково що розташовувалися на досліджуваній території. Елементи забудови (будівлі та споруди) розглядаються у межах домоволодіння. Елемент забудови може розглядатися як самостійний об'єкт дослідження лише у випадку, коли історико-культурні дослідження проводяться з метою визначення охоронного статусу об'єкта нерухомості та розробки предмета охорони об'єкта КС.

Необхідною умовою проведення історико-культурних досліджень є отримання ряду вихідних даних, що становлять офіційну інформацію органів виконавчої влади та уповноважених організацій.

Розглянемо поняття *географії туризму*. Польські географи Варшинська Я. (Warszyńska J.), та Яцковський А. (Jaskowski A.) у роботі «Основи географії туризму» (1978 р.) [44] стверджується, що термін «географія туризму» – дещо кращий від «рекреаційна географія», а наука «географія туризму» пов'язана з її завданнями та дослідженнями. Вважається, що вона є «міждисциплінарною та синтетичною, розміщеною на пограниччі природничих, економічних і суспільних наук, і це дає підстави трактувати її як окрему географічну дисципліну».

Географія туризму (івр. גיאוגרפיה תיירותית, англ. tourism geography) – це галузь географічної науки, що вивчає територіальну організацію туристичної діяльності, умови й особливості її розвитку та розміщення, будучи у тісних взаємозв'язках із іншими географічними дисциплінами (рис 1.3).

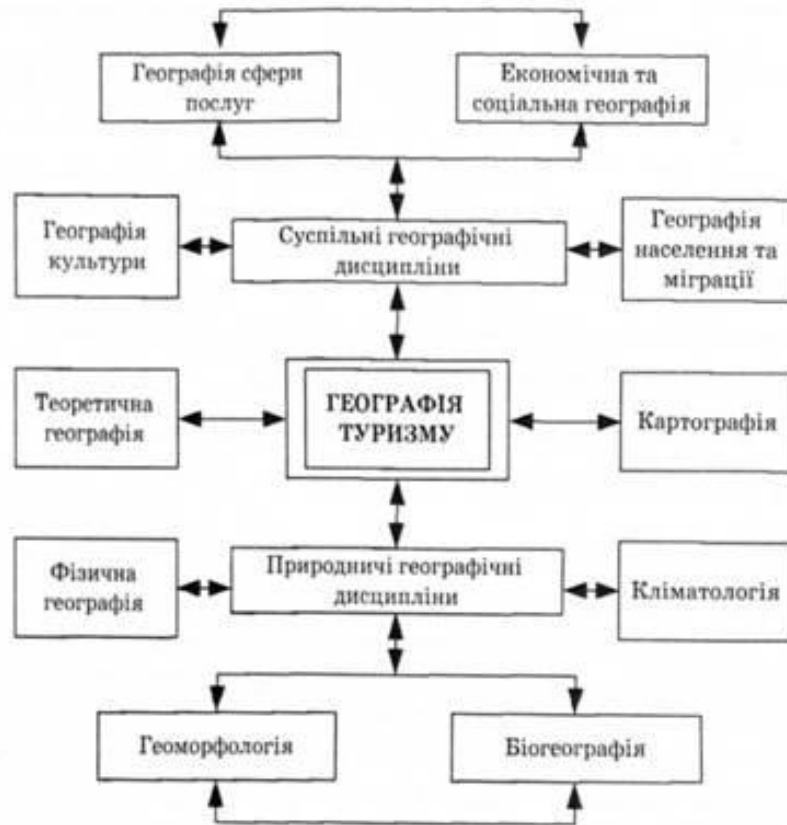

Рис. 1.3. Зв'язок географії туризму з системою географічних наук [50]

Об'єктом дослідження географії туризму постає територія, тобто природно-географічний простір, або простір, де заповнене соціокультурне та соціальне природне поєднання, яке заповнене різноманітними туристичними та інфраструктурними інституціями, завданням яких є сприяння ефективній туристичній діяльності. Туристична діяльність, у свою чергу, є діяльністю людини, спрямованою на збереження або відновлення фізичних і психічних сил за існуючими суспільними стандартами. Об'єкт дослідження географії туризму має бути реалізований у конкретній темі дослідження.

Предметом вивчення географії туризму постають атрибути або характеристики географічного поєднання, спрямовані на формування туристичного продукту для задоволення потреб ринку туристичних послуг.

Географію туризму висвітлив британський географ Вільямс С. (Williams S.) [45].

Фізична географія вивчає природні фактори розвитку географії туризму, а також вплив туристичної діяльності на природне середовище.

Кліматологія, будучи пов'язаною з бальнеокліматологією, біокліматологією, досліджує природну ресурсну базу, необхідну для розміщення оздоровниць, і придатність клімату для розвитку активного відпочинку й оздоровлення відпочиваючих.

Економічна та соціальна географія як одна зі суспільних дисциплін аналізує розміщення й просторову диференціацію туризму та супутніх з нею галузей.

Географія населення та міграції вивчає зміни та демографічні характеристики територій, пов'язані з розвитком туризму, а також особливості міграції, які мають вирішальний вплив на розташування туристичних об'єктів.

Географія сфери послуг вивчає особливості різноманітних послуг, необхідних для розвитку туристичної діяльності в різних регіонах.

Культурна географія доповнює інші географічні дисципліни, щоб зрозуміти соціокультурні моделі населених територій, знання, які використовуються або можуть бути ресурсом для розвитку туризму.

Картографія відіграє важливу роль у вивченні просторової моделі туристичної діяльності, що може представляти інтерес для географії туризму. Нарешті, теоретична географія забезпечує базу знань для теорії та методів дослідження соціальної географії як фундаментальної географічної науки.

Беручи до уваги суспільну географію, методи наукового дослідження український географ Шаблій О. [118] поділяє на три великі групи.

Філософські – котрі є фундаментом наукового пізнання. Це загальні методи, категорії та принципи і закони, які показують положення об'єкта

дослідження в реальному світі (принцип об'єктивності, принцип всезагального зв'язку і залежності, закон єдності та боротьби протилежностей, закон переходу між суб'єктами дослідження, принципом загального зв'язку і залежності). показники від кількісних показників до якісних показників, заперечення тощо);

Загальноосвітні – ці засоби і прийоми мають загальноприкладний характер (аналіз і синтез, індукція і дедукція, узагальнення і абстракція, порівняння і аналогія, ідеалізація і формалізація), але потребують урахування конкретної ситуації конкретного об'єкта дослідження. Таким чином, у туризмі широко використовуються наукові методи географічних наукових систем: спостережень з елементами опису; історичних; порівняльних; картографічних; аналітично-статистичних; експедиційних досліджень; математичного моделювання.

Описові методи, які часто супроводжуються використанням загальної статистики, є одними з найпопулярніших загальнонаукових методів. У цьому виді досліджень широко використовуються методи статистичної оцінки (визначення функцій із спостережень), методи статистичної перевірки гіпотез тощо. Статистичні методи використовують для аналізу соціологічних опитувань, які дозволяють шляхом порівняння виявити відмінності однієї соціокультурної системи від іншої. Результати цих досліджень є дуже важливим засобом підтвердження розвитку туризму та рекреації.

До третьої групи соціогеографічних методів дослідження відносять наукові методи, що застосовуються в конкретних науках. Особливо це стосується таких методів, як польові дослідження, картографія тощо.

У рамках самостійної дисципліни географії туризму доступні й специфічні наукові методи, наприклад сезонна оцінка чисельності туристів-аматорів. Неодноразовий брак інформації про розвиток туризму, наприклад, про поїздки вихідного дня, мотивацію до подорожей за кордон, розвиток транскордонного туризму, змусив дослідників звернутися до соціологічних

опитувань (анкетування), які представлені у вигляді таблиці як міждисциплінарне поле дослідження методу.

Основними статистичними показниками, що використовуються для географічних досліджень у туристичній діяльності, є: кількість туристів (кількість осіб), які відвідують певний центр, регіон, країну за одиницю часу (день, місяць, квартал, рік тощо); одиницю часу в тій чи іншій кількості ночівель у центрах, регіонах, країнах; кількість ліжок, що використовуються протягом року та сезонно; обсяг наданих туристичних і розважальних послуг у грошовому виразі, обсяг доходів від розвитку туризму тощо.

Серед первинних методів дослідження, що застосовуються в туристичній географії, доцільніше виділити ті, що використовують вторинну інформацію у вигляді карт даних перепису населення, і ті, що базуються на отриманій первинній інформації. У той же час вивчення географії туризму також невіддільне від польових досліджень, включаючи безперервність, вибірковість, метод шляху та «метод ключів». Останнє передбачає вивчення типової території та поширення результатів на більшу територію. Польова географічна розвідка складається з підготовчого періоду, який є власне польовим, і заключного періоду, внутрішнього, який завершується підсумковим. Такі дослідження можна проводити для визначення привабливості природних і навіть історико-культурних ландшафтів, а також потреб туристів, їхньої поведінки тощо.

КС набула значення нових чинників економічного та духовного життя багатьох регіонів, є потужним ресурсом збалансованого розвитку суспільства, виконує багато сучасних функцій у сучасному суспільстві, зокрема: політичну, економічну, соціальну та духовну. Водночас вивчення та узагальнення сучасної теорії комп'ютерної оцінки та методичних праць дозволило виявити недостатню розвиненість понять та понятійно-термінологічного інструментарію в цілому.

В останні десятиліття міжнародний і національний інтерес до КС людства та її захисту для майбутніх поколінь зростає. Відбувається еволюція

поняття «спадщина» в часі та просторі, змінюється її внутрішня структура, розвивається акцент на гуманітарному, економічному та соціальному аспектах спадщини, а відношення людини до КС фундаментально змінюються.

1.2. Ступінь наукової розробленості теми дослідження у зарубіжній та вітчизняній історіографії

КС відіграє особливу роль у багатьох факторах та умовах життя людини протягом її історії. Значення спадщини для розвитку цивілізації є не лише важливим, а й визначальним у контексті екологізації та гуманізації сучасного суспільства.

Пам'ятки культури підтримують культурне розмаїття світу та роблять вагомий внесок у збалансований розвиток країни та людської цивілізації в цілому, що визначає відповідальність держави за захист своєї спадщини та передачу її майбутнім поколінням.

КС виконує багато сучасних функцій у сучасному суспільстві, забезпечуючи тим самим його збалансований розвиток.

Функції, які виконує КС:

- освітню,
- політичну,
- економічну.

Функція освіти полягає не лише в задоволенні психологічних потреб окремих людей, а й у задоволенні психологічних потреб усього суспільства. Освітня роль спадщини неоціненна, оскільки вона несе пізнавальне, виховне, наукове та естетичне навантаження. Сучасне життя в нашій країні неможливо уявити без КС. Наслідком неврахування виховної функції є нігілістичне ставлення до історичної спадщини у свідомості громадян, що призводить до порушення спадкоємності зв'язків між поколіннями та зневажливого ставлення до природних і культурних цінностей у нашій країні і навіть у всьому міжнародному співтоваристві [39].

Друга група – політична, в рамках якої, за висловом американського географа Ешворта Г. Дж. (Ashworth G. J.), «події минулого, розказані стосовно до сьогодення, являють собою не тільки спосіб продовження норм суспільства, а й спосіб апеляції до безперервності минулого й сучасного, яким діючі впливові політичні ідеології й групи можуть виправдати своє домінування» [37].

Важливою є економічна функція КС. Як доказ, на національному рівні більшість країн усвідомили, що своєчасне виявлення, оцінка та дбайливе використання ресурсів історичного та культурного значення має величезні економічні вигоди. Ресурси КС є основою для розвитку багатьох галузей економіки, головною з яких є туризм.

З цих функцій доречно виділити четверту групу – соціальну. Вона має більш широкий характер і логічно включає функції попередніх груп, оскільки спадщина є ресурсом розвитку суспільства в цілому.

Беручи до уваги важливі соціальні функції спадщини, такі як покращення якості життя людей, подолання бідності тощо, не можна ігнорувати той факт, що спадщина знаходиться під загрозою, враховуючи умови прискореного розвитку. Якщо його не включити в процес збалансованого розвитку, він буде підірваний. Адже історичне середовище більшості міст нині перебуває у кризовому стані, руйнуються та безповоротно зникають будівлі, що мають історичну цінність, у тому числі пам'ятки архітектури, умови життя в історичних центрах розселення знаходяться на неприпустимо низькому рівні, соціально-демографічний склад населення погіршується. Реставраційні роботи різко скоротилися, скоротилася кількість історичних поселень, які підлягають реставрації пам'яток. Щоб уникнути негативних наслідків використання культурних ресурсів, необхідно інтегрувати в сучасний суспільний процес цілий комплекс заходів щодо збереження та використання спадщини.

У сучасній науці, хоча багато дослідників визнають цю новітню особливість КС, існує прогалина в теоретичному розумінні КС як основи

збалансованого розвитку. Насправді в сучасній літературі не зроблено жодної спроби виявити причини і проаналізувати механізми їх прояву.

Пошук нових прийомів організації сучасних туристичних утворень включає себе проблему збереження та використання об'єктів ІКС, як перспективних об'єктів туризму.

В даний час особлива увага приділяється регіональному територіальному плануванню, де виділяються зони з особливими умовами використання території. В першу чергу до них відносяться території на яких розташовані пам'ятники ІКС.

Об'єкти ІКС, їх території, зони охорони обов'язково відображені в історико-архітектурному опорному плані, де на основі аналізу історії їх створення та сучасного стану передбачаються заходи з їх охорони, а також можливості їх використання з метою соціально-економічного розвитку проєктованих територій. Об'єкти ІКС досліджував український архітектор-реставратор, професор Прибега Л.

На сучасному етапі формується інший підхід до об'єктів ІКС – як об'єктів не тільки таким, що має цінний історико-культурний потенціал, а й як можливість використання їх у економічній діяльності даної території. Найефективніший вид спеціалізованої діяльності для таких об'єктів – туристичний. Сучасні тенденції розвитку туризму з включенням об'єктів ІКС пов'язані з тим, що необхідний комплексний підхід щодо виявлення всього історико-культурного потенціалу історичного ареалу, що включає не лише об'єкти ІКС – історично цінні об'єкти, ансамблі та комплекси, а також інші об'єкти історико-культурного середовища: історичні малі поселення, об'єкти етнокультури, а також об'єкти природно-ландшафтного середовища, зокрема історичні ландшафти.

Перелічені складові розглядаються не тільки як фон, що забезпечує максимально сприятливий режим збереження та відновлення об'єктів ІКС, але і як суттєва та потрібна частина відновлення історико-культурного середовища. У сукупності ці складові визначають самотність,

композиційно-художні та ландшафтно-естетичні особливості, а також спрямованість та специфіку соціально-економічного розвитку цих територій. Визначаючи типологічні характеристики об'єктів ІКС, які можуть бути активно використані з метою туризму слід позначити втрачені територіальні утворення, які віднесені до археологічних об'єктів: частково збережені, а також комплекси з великим ступенем безпеки історико-архітектурного та природно-ландшафтного середовища.

При формуванні сучасної туристичної інфраструктури на основі історико-культурних та природних об'єктів спадщини необхідно враховувати особливості розвитку єврорегіонів.

Єврорегіони як туристичні територіальні об'єднання відомі у Європі досить давно.

Необхідно створення певних туристичних маршрутів з урахуванням відповідних транспортних коридорів у цих областях. Одним із визначальних факторів формування туристичної рекреації на базі об'єктів ІКС є – відвідуваність.

У зв'язку з цим у структурі регіональної туристичної системи виділяються історичні ареали, що володіють високими атрактивними характеристиками середовищ, в яких виділяють об'єкти ІКС, як об'єкти туризму, що використовують, у тому числі потенціал історичних ландшафтів. Рівномірний розподіл антропогенного навантаження всередині цих історичних ареалів дозволяє збалансувати туристичні потоки та регулювати кількість рекреантів, зокрема з урахуванням сезонних коливань. На думку дослідників, абсолютну цифру відвідуваності слід розглядати у відношенні до тієї ємності, на яку була розрахована ландшафтна структура в момент її формування. Абсолютний збіг розрахункової ємності при сучасному використанні та початкової ємності можливе лише в окремих випадках. Відвідуваність необхідно регулювати виходячи з критичних навантажень для даного ландшафту, що визначають його стійкість та можливість до самовідновлення на кшталт природних ландшафтів. Одним із ефективних

прийомів захисту особливо цінних історичних та садово-паркових ландшафтів від надмірного рекреаційного навантаження може бути прийом організації буферного екопарку, який включав би території для активного відпочинку рекреантів, а також основні об'єкти туристичної інфраструктури.

Таким чином, історична зона існуючих історико-культурних об'єктів передбачає лише організоване екскурсійне відвідування, пов'язане з пізнавальною, навчальною, науковою рекреаційною діяльністю. Зони проживання рекреантів, об'єкти обслуговування, господарська зона винесені на буферний екопарк. Якщо історико-архітектурний комплекс оточений урбанізованими територіями, можливе застосування «зоряної» схеми розташування територій призначених для активних форм рекреації, шляхом реконструкції забудови та вивільнення невеликих спеціалізованих територій для відпочинку, що виконують роль "буфера" на підході до історичних об'єктів. Не менш важливим питанням організації об'єктів туризму є їх соціальна затребуваність і рекреаційна привабливість.

Ці критерії можуть бути забезпечені: високими ландшафтними якостями об'єктів ІКС, а також їх зв'язками із історичним ландшафтами; візуалізовано представленою історією – ендемічною історією, що відображає етнічні, культурні та естетичні особливості території або подій історією, де експозиційно представлені події, що вплинули на формування об'єкта ІКС або події, що відбувалися протягом його розвитку; у тому числі участь видатних особистостей у формуванні та розвитку об'єктів ІКС та персоналії (автори та замовники об'єктів ІКС, знаменитості, які відвідували ці об'єкти, їх бібліографії).

Оцінюючи об'єкти ІКС, при організації регіональної системи рекреації, необхідно зазначити, насамперед всього, їх соціально-економічне, містобудівне, архітектурно-мистецьке, екологічне, а також соціально-моральне значення. Адаптація цих об'єктів до нового функціонального призначення сприятиме не тільки їх безпеки, а й активному включення до територіального розвитку регіону. До основних факторів, що впливають на

організацію об'єктів історико-культурного туризму належить соціально-економічний (туризм – як галузь економіки регіону), соціальна затребуваність та привабливість об'єктів туризму для рекреантів та інвесторів наявність сприятливих природно-кліматичних умов, природних рекреаційних ресурсів (рослинність, рельєф, водні поверхні), розвиток інфраструктури туризму, збереження та дослідження етнологічних та етнографічних рекреаційних ресурсів, що у свою чергу посилює аттрактивні якості історико-культурної туристичної рекреації та робить її привабливою для зарубіжних туристів.

На сучасному етапі зростає значення об'єктів ІКС при організації сучасної регіональної туристичної системи як основних структурно-формуєчих елементів пізнавального туризму.

Оцінюючи рекреаційний потенціал об'єктів ІКС слід відзначити їх містобудівне, архітектурно-мистецьке, соціально-економічне, екологічне значення для використання з метою туризму, його перспективних видів, зокрема зарубіжного, пов'язаного з розвитком системи євро регіонів.

Географічний підхід або метод до дослідження туризму найбільш яскраво проявляється на двох рівнях – наукової теорії та освітньої практики

Тому на рівні наукової теорії серед багатьох питань найактуальнішим залишається розвиток теорії географії туризму та пошук нових закономірностей її територіальної організації. На навчально-пізнавальному рівні недостатньо сформульовано проблему економіко-географічної класифікації видів туристичної діяльності та їх характеристики. На сьогоднішній день немає єдиної думки щодо класифікації та складу основних форм і видів туризму.

Проведені дослідження дозволили зробити висновок, що використання ІКС є одним із пріоритетних напрямків розвитку туризму та економічного співробітництва, оскільки розвиток етнічного туризму забезпечить використання невикористаних туристично-рекреаційних ресурсів, створить нові туристичні центри та туристичні точки, консультаційні центри з розвитку особистого підприємництва. Ці заходи нададуть можливості для активізації

економічної діяльності, створення конкурентної переваги та отримання фінансових, екологічних і соціальних вигод. Крім того, з'ясування сутності понять «культурна спадщина» та «етнічний туризм» може висвітлити неврегульованість законодавчих положень щодо використання об'єктів КС у сфері етнічного туризму, що потребує більш детальних та поглиблених економіко-правових наукових досліджень.

1.3. Методологія та методи дослідження теми

Методологічний принцип полягає в тому, щоб на великій кількості конкретних матеріалів продемонструвати логіку розвитку духовної культури протягом століть з урахуванням специфічних обставин національної моделі цієї культури. Тому слід акцентувати увагу на аспектах наукового методу та світогляду. Можуть бути використані діахронні, синхронні, порівняльно-історичні, структурно-функціональні, системні та інші методи дослідження історії культури, а також запозичені з інших наук, таких як соціологія, психологія, антропологія, біологія, кібернетика, семіотика, етнографія [48].

Метод у науці (івр. *תהליך המדעי*, англ. *scientific method*) – це спосіб дослідження, що показує, як відбувається пізнання, на яких наукових принципах. Метод – це шлях дослідження, спосіб побудови й обґрунтування знань [47].

Методологія історії культури – це теорія пізнання історико-культурного процесу, сукупність пізнавальних принципів та методів дослідження, це наука про методи, підходи та критерії оцінки подій та явищ у культурній сфері, життя та діяльності видатних людей, що залишили помітний слід в історії культури.

Сучасна історична наука вважає, що суспільний розвиток є природним історичним процесом, зумовленим об'єктивними закономірностями, а також на нього впливає діяльність людей, класів, політичних партій, вождів, лідерів.

До конкретно-наукових методів історичних досліджень належать:

- хронологічний (передбачає викладення історичного матеріалу в хронологічній послідовності, на всіх етапах розвитку історичного явища);
- логічний (аналіз історичних явищ на кожному етапі розвитку);
- синхронний (одночасне вивчення подій, що відбуваються);
- дихронний (метод періодизації історичних процесів);
- ретроспективний (вивчення минулого на основі пізніших етапів);
- порівняльний (аналіз набутих і втрачених історичними явищами рис на різних етапах розвитку);
- моделювання подій;
- статистичний;
- соціологічний тощо.

Вивчення історії культури базується на наукових засадах вивчення історичних подій і фактів. *Принцип* – основні правила, яких дотримуються під час вивчення історичних явищ і подій. Перелічимо деякі основні наукові принципи.

Принцип історизму вимагає відповідно до конкретної історичної ситуації дослідити взаємозв'язок історичних фактів. Будь-яке культурне явище слід вивчати динамічно: як воно виникло, які етапи проходило, чим зрештою стало. Кожне явище необхідно розглядати у зв'язку з іншими явищами. Нарешті, всі культурно-історичні явища слід розглядати з точки зору історичного досвіду. Українські історики Гнатюк Н. та Радчич, С. вивчають принципи історизму [17].

Принцип об'єктивності – це покладатися на факти для їх справжнього значення, а не перекручувати та не підганяти схему. Цей принцип вимагає врахування різноманіття і суперечливості кожного явища. Головне, що забезпечує принцип – це особистість історика, його теоретичне бачення, дотримання методології та професійних навичок.

Принцип соціального підходу передбачає історико-культурні процеси, що враховують соціальні інтереси груп населення. Колективні та загальні інтереси мають бути пов'язані, враховуючи суб'єктивні елементи уряду, політичних партій та індивідуальної діяльності.

Принцип альтернативності визначає ступінь імовірності події, явища, процесу на основі аналізу об'єктивної дійсності та можливостей. Визнання альтернативності історії дозволяє по-новому оцінити шлях країни у формуванні національної культури, побачити невикористані можливості культурно-історичного процесу та винести уроки на майбутнє.

Науковість і достовірність попередніх звітів може бути гарантована лише за умови синтезу всіх принципів і методів.

Історичне знання складається з періодів або хронології історії, які є встановленням послідовних етапів суспільного розвитку. Основою виділення стадій є детермінанта суспільного розвитку. Існує багато хронологічних систем.

Періоди світової історії добре відомі. Його основним критерієм є розвиток знарядь праці: палеоліт, мезоліт, неоліт, енеоліт, бронзовий вік, залізний вік, інформаційний вік або атомний вік.

Американський антрополог, етнограф і соціолог Морган Л.-Г. (Morgan L.-H.) [30], ґрунтуючись на критерії рівня розвитку продуктивних сил, виділив три епохи в історії людства: дикунства, варварства й цивілізації.

Основою історико-культурних досліджень є збір даних, що характеризують історію формування та особливості об'єкта дослідження. До цих даних відносяться:

- документи органів державної влади та уповноважених установ, що фіксують сучасний стан та режим охорони об'єкта;
- історичні документи (джерела); дані наукових та інших досліджень, що передували історико-культурним дослідженням;
- дані візуального натурного обстеження об'єкта.

Документи державних органів та уповноважених органів підтверджують поточний стан і режим охорони об'єкта, відносяться до вихідних даних і передачі від замовника до підрядника.

Історичні відомості та раніше розроблені дослідницькі матеріали виявляються під час роботи з архівними документами та публікаціями. Можна виявити два рівня пошуку історичних відомостей:

- загальні історичні плани поселень та адміністративно-територіальних одиниць; бібліографічні відомості, введені у загальнокультурний обіг;
- архівні документи, текстові та графічні, що відображають історію розвитку окремих об'єктів; дані спеціальних наукових досліджень, у тому числі присвячених окремим об'єктам.

Пошук історичних відомостей проводиться з метою виявлення цінних історико-культурних характеристик об'єкта за такими напрямками:

- виявлення документів, що дозволяють реконструювати основні етапи розвитку території, у тому числі загальноміські плани, а також плани окремих міських територій та конкретних історичних володінь;
- виявлення документів, необхідних для датування та визначення авторства об'єкта, у тому числі: матеріали первинного проекту та відомості про його реалізації. У разі неможливості виявлення таких документів, визначення часових рамок виникнення об'єкта виявляються відомості про останнє згадування його відсутності і першу згадку його існування.

Залежно від конкретного завдання дослідження та специфіки предмета можуть знадобитися історичні відомості за іншими напрямками.

У ході проведення історико-культурних досліджень інформація про безпечність проекту виявляється під час польового дослідження. Історико-культурні дослідження це проведення лише натурних зйомок з фотофіксацією (в окремих випадках – схематичних обмірів), без використання інших інструментальних засобів. В історико-культурологічних дослідженнях

необхідно враховувати відомості спеціальних інструментальних досліджень, якщо вони є.

При проведенні натурних досліджень для подальшого аналізу мають бути зібрані матеріали за такими напрямками:

- планувальні та візуальні зв'язки об'єкта з міським середовищем, у тому числі з об'єктами КС;
- фотофіксація;
- загальні види об'єкта, що дозволяють оцінити об'ємно-планувальне рішення в частині відповідності первісному задуму і виявити наслідки перебудов та спотворень;
- фасади об'єкта, їх загальні види, фрагменти та деталі, для визначення їх художньої цінності та ступеня спотворення початкової композиції та декоративне оформлення;
- інтер'єри об'єкта, включаючи види унікальних та типових приміщень, зокрема підвали та горища, з фіксацією склепінь, елементів декоративного оформлення, типів дверної та віконної столярки, покриття підлог, огорож та пролітна конструкцій сходів, унікальних елементів конструкції об'єкта, інженерного обладнання тощо, для визначення датування, цінності та безпеки історичного планування та елементів декоративного оформлення.

Обсяг використаних історико-природничих даних залежить від особливостей предметів дослідження та можливості отримання архівних джерел і предметів.

Обов'язковою частиною історико-культурологічної документації є копії знайдених архівних матеріалів та натурні фотографії об'єктів.

Важливим теоретичним аспектом підходів до вивчення туристично-рекреаційних ресурсів є оцінка ІКС, оскільки пам'ятки історії та культури є важливими рекреаційними ресурсами та в багатьох випадках основою індустрії туризму. Якщо питанню економічної оцінки природних

рекреаційних ресурсів у науковій літературі приділяється достатня увага, то оцінка історико-культурних ресурсів насправді є досить слабо розробленою.

У світовій практиці прийнято для якісної оцінки пам'яток історії та культури, поділених на сім груп за художньою та історичною значущістю, станом збереженості та унікальністю, причому найвищу оцінку отримують історико-культурні об'єкти світового значення. Зареєстровано у ЮНЕСКО сотні таких предметів. Відповідно до рекомендацій ЮНЕСКО країни сформулювали власні критерії оцінки ІКС [26].

Оцінка історико-культурного потенціалу повинна включати кількісні та якісні показники. Існує пряма залежність між рекреаційною цінністю території та кількістю та якістю розташованих на території пам'яток історії та культури. У зв'язку з цим пропонується оцінювати територію за щільністю пам'яток історії та культури на 100 км². Враховуючи те, що на різних територіях є різна кількість пам'яток історії та культури різної якості, необхідно окремо визначати щільність пам'яток найвищого рівня (національного та міжнародного).

Український вчений, географ, краєзнавець Кузик С. історико-культурні об'єкти оцінюються за мірою визначення їх рекреаційної цінності, придатності та використання для організації культурно-просвітницької діяльності. Тому автор не досліджує цінність конкретного історико-культурного об'єкта, а визначає пізнавальну цінність об'єкта, необхідну для організації рекреаційної діяльності. Суть цього підходу полягає в тому, що шкала оцінки базується на розділенні компонентів, які складають різні частини історико-культурних ресурсів, відповідно до їх важливості та тривалості часу, необхідного для огляду. Чим більше час перегляду, тим вище пізнавальна цінність об'єкта [24].

Загальний бал отримують шляхом підсумовування окремих балів складових історико-культурного рекреаційного ресурсу, які представляють пізнавальну цінність історико-культурного ресурсу на конкретній території. Недоліком цього методу є те, що він ігнорує художню та історичну цінність

історико-культурних об'єктів, а здійснює певне їх механічне поєднання різних за своєю природою.

Підсумовуючи, можна говорити про слабку розвиненість методів і стандартів оцінки ІКС, які ускладнюються різними підходами до проблеми.

На сучасному етапі дослідження туристично-рекреаційних ресурсів переглядається і приділяється все більше уваги ролі ІКС, яка в деяких регіонах країни стає основним джерелом доходів ринку туристичних послуг. Поки що теоретико-методологічні основи дослідження історико-культурних ресурсів потребують подальшої демонстрації та комплексного дослідження, про що свідчить неоднорідність методів оцінки ІКС.

Для виконання досліджень об'єктів археології та нерухомих пам'яток ІКС використовуються різноманітні геофізичні методи досліджень: застосування високоточної магніторозвідки, георадарного знімання, електророзвідки методом томографії електричного опору, топознімання, фотограмметрії для пошуку, точного позиціонування, моніторингу поточного стану пам'яток (додаток А) [95].

Високоточна магніторозвідка. Магніторозвідка є найбільш масштабним і ефективним методом археологічного пошуку.

Здійснюється шляхом вимірювання загального геомагнітного поля та його компонентів за допомогою високочутливого обладнання. Джерелом магнітної аномалії може бути будь-який об'єкт, намагніченість якого відрізняється від намагніченості ґрунту. Археологічні об'єкти – будинки, шахти, ями, рови, могильники тощо – спричиняють збурення геомагнітного поля різної інтенсивності. Чутливість сучасного обладнання дозволяє впевнено фіксувати малоконтрастні аномалії, забезпечуючи високу роздільну здатність методу.

Георадарні дослідження. Георадарний метод (георадіолокація або метод високочастотних електромагнітних зондувань) дозволяє отримати інформацію про параметри середовища, а також характеристики електромагнітних хвиль, відбитих від структурних неоднорідностей.

Георадар ефективно працює в умовах міської забудови та на багатоповерхових пам'ятках. Пошук похованих об'єктів, дослідження стратиграфії та планіграфії пам'ятки складають класичне коло завдань археологічної георадіолокації.

Електророзвідка методом томографії електричного опору. Метод опору в модифікаціях електричних зондувань, заснований на відмінності електричних опорів різних типів гірських порід та ґрунтів застосовується при вирішенні різних завдань інженерної геології, екології та археології. Нові багатоелектродні системи спостережень, керовані польовим комп'ютером, дозволили перейти від одиничних електричних зондувань до щільних систем спостережень з багаторазовим використанням кожного електрода в процесі вимірювань. Описана технологія електророзвідувальних робіт отримала назву "електротомографія" або "томографія електричного опору". Електротомографія дозволяє за короткий час отримувати геоелектричні розрізи по профілям, за її результатами будують 2D та 3D моделі приповерхневої частини геологічного середовища.

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ГОЛОВНИХ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ДЕРЖАВИ ІЗРАЇЛЬ

2.1. Історико-культурна спадщина держави Ізраїль як об'єкт туристичної діяльності

ІКС Держави Ізраїль досліджували ізраїльські географи Шіло Ш. (Shilo S.) та Коллінс-Креїнер Н. (Collins-Kreiner N.) [44], філолог Мучнік М. (Muchnik M.) [41], італійський архітектор Берціґлі М. (Bercigli M.) [53].

Динамічна трансформація Близького Сходу в останні роки поставила регіон у центр уваги багатьох дослідників. Зовнішня політика Ізраїлю в ХХІ ст. є продуманою і завершеною, тому це дає змогу на високому рівні взаємодіяти з основними гравцями сучасної системи міжнародних відносин. Багатоспрямованість політики призводить до того, що держави не звертають уваги на внутрішні регіональні проблеми та питання визнання. Розвиток туризму в Державі Ізраїль багато в чому допомагає [36].

Ізраїль (івр. *יִשְׂרָאֵל*, араб. *إِسْرَائِيل*) відіграє важливу роль у світовій економіці та культурі, тому представляє особливий інтерес для туристів з різних країн. Туризм є важливим джерелом доходу для Ізраїлю через велику кількість культурних і архітектурних пам'яток трьох авраамічних релігій, які є місцями паломництва для сотень тисяч туристів щороку, а також велику кількість історичних місць, пляжні зони чотирьох морів, теплий клімат та водночас засніжені гірські вершини гори Гермон приваблюють туристів зі всього світу. При загальній площі 20 770 км², країна розташована в семи кліматичних зонах і не поступається будь-якій іншій країні за кількістю пам'яток на одиницю площі [23].

Ізраїль є популярним закордонним туристичним напрямком завдяки унікальному поєднанню географії, культури та історії.

Індустрія паломництва надає своїм громадянам культурні та духовні послуги. Цей вид туризму вважається не лише подорожжю до Святої Землі, а й проявом релігійної діяльності паломників [33].

Ізраїль сміливо можна назвати центром релігії та паломництва. Адже в країні зосереджено багато культури та історії, сакральних об'єктів, що приваблює маси релігійних туристів.

Ізраїль є потужним культурним і релігійним центром паломництва трьох основних релігій: християнства, іудаїзму та ісламу. Найпотужнішим релігійно-паломницьким центром держави є місто Єрусалим – об'єднує на своїй території головні святині. Місто нагадує православним паломникам про останні дні Ісуса Христа. Проте найважливішим паломницьким маршрутом міста є «Віа Долороза» (лат. *Via Dolorosa*, івр. *וִיַאָה דּוֹלוֹרוּזָה*) – шлях скорботи, яким Спаситель під вагою хреста йшов на Голгофу. Зокрема, найбільшим паломницьким центром країни є Віфлеєм – історичне місто «царя Давида», де народився Ісус Христос. Третім за значенням містом для паломників був Назарет, де Архангел Гавриїл сповістив Діві Марії про народження немовляти. Хеврон був містом з печерою Махпела (або печерою патріархів), де були поховані предки Ізраїлю Авраам, Ісаак, Яків та їхні дружини – Сарра, Ревека та Лія. Капернаум – це, за переказами, місце народження апостолів Андрея, Іоанна, Петра та Якова. Останнє часто називають містом Ісуса Христа, оскільки саме тут він проживав, коли покинув Назарет, та здійснив тут багато чудес.

Євреї шанують суботу – день, коли заборонена будь-яка робота, що нагадує останній день творіння. Стіна Плачу є святим місцем для євреїв. Дві тисячі років тому в Єрусалимі, столиці давньоєврейської держави, за наказом царя Ірода був побудований храм, а сьогодні залишилася лише Стіна Плачу – пам'ятник руйнації храму і країни. Сьогодні євреї з усього світу приїжджають, щоб помолитися біля Стіни плачу [22]. Стіну плачу досліджували ізраїльські історико-географи Коген-Гаттаб К. (Cohen-Hattab K.) [69] та Бар. Д. (Bar D.)

[75] в книзі “The Western Wall. The Dispute over Israel's Holiest Jewish Site, 1967–2000” [40].

У 2018 р. Міністерство туризму Ізраїлю [85] витратило понад 35 млн. дол. США. На ці кошти ізраїльтяни оновили та створили нові маршрути, а також посилили підготовку гідів та безпеку паломників. Крім того, керівництво країни щороку витрачає значні кошти на розбудову туристичної інфраструктури та забезпечення безпеки туристів, які проїжджають через її територію. Уряд держави реалізує низку важливих законодавчих ініціатив для стимулювання припливу паломників з інших частин світу, зокрема, як це було із затвердження угоди про скасування віз між Ізраїлем та Україною, яка набула чинності 9 лютого 2011 р.. За словами експертів, ця двостороння ініціатива між державами призвела до п'ятикратного збільшення кількості туристів, у тому числі релігійних паломників.

Слід зазначити, що в Ізраїлі добре налагоджена система готельно-ресторанного господарства. Але паломники – це невибаглива група туристів, яка потребує дешевого проживання, їжі та транспорту.

Ізраїль також має розгалужену транспортну систему для обслуговування паломників. Загальна протяжність національної залізниці становить 890 км, швидкісної магістралі – понад 14 тис. км [31]. В Ізраїлі є три міжнародні аеропорти та кілька внутрішніх аеропортів, які обслуговують внутрішні рейси. Більшість повітряних перевезень здійснюється через аеропорт імені Бен-Гуріона в Ліді (Тель-Авів). Аеропорт Ейлата посідає друге місце за пасажиропотоком, оскільки місто є центром відпочинку країни на березі Червоного моря.

Загалом, 54 % туристів 2017 р. – християни і 21 % – іудеї. Чверть всіх туристів визначили свій візит до Ізраїлю як паломництво до святих місць.

Постійне зростання туризму в Ізраїлі є результатом ретельної роботи Міністерства туризму, яке вжило і вживає масштабних заходів для залучення туристів до країни. Туризм в Ізраїлі підтримується на державному рівні. Для розвитку та популяризації туризму щороку виділяється значний бюджет,

складається план роботи, в якому окреслюються коротко- та довгострокові цілі та завдання. Туризм – динамічна галузь, яка потребує постійних інвестицій та творчих підходів.

Використання особистого календаря підтверджує незалежність кожного суспільства та зміцнює почуття національної ідентичності. Євреї не є винятком, розкидані по всьому світу, євреї зберігають різну, але спільну історію.

Для євреїв історія народу та релігія нерозривно пов'язані, і вони однаково поважають, що історія народу насправді становить велику частину божественної історії.

У єврейській традиції в календарі є кілька особливих дат: свята і дні жалоби. Перші – вшановують радісну подію в єврейській історії, другі – трагічну подію. Для кожної з цих дат можна вказати її конкретне походження. Такими джерелами можуть бути: – уривок з Тори (для більшості особливих дат); – уривки з інших книг; – уривок з Талмуду; – події єврейської історії, що мали велике значення і що збереглися в народній пам'яті; – вказівки галахічної літератури; – традиція кожної общини Ізраїлю. У кожного з свят і траурних днів є свої закони, з кожним з них пов'язані певні звичаї. Є також традиційно збережені відомості про ці закони та звичаї.

Перебуваючи у вавилонському полоні (586 – 539 рр. до н. е.), стародавні іудеї познайомилися з місячно-сонячним календарем. Узагальнивши досвід єгиптян та вавилонян, вони створили свій місячно-сонячний календар (найскладнішим з тих, що існують). На основі точного розрахунку високосних років був збудований так званий «секрет додавання» додаткових місяців. Вперше ця система була оприлюднена в 359 р. н. е. Гіллелом II. В даний час місячно-сонячний календар прийнятий в Державі Ізраїль.

Початок місяця повинен збігатися з молодим місяцем. Ось і виходить, що місяць 29-30 діб. Але тривалість року повинна відповідати періоду обертання Землі навколо Сонця, який становить приблизно 365 діб, тому що згідно з єврейською традицією всі важливі дати завжди повинні припадати на

визначені пори року. Однак рік за тривалістю місячного місяця «відстає» приблизно на 12 днів від «григоріанського» року.

Щоб порівняти місячні та сонячні цикли та уникнути сильних коливань місяців у календарі, було введено додатковий 13-й місяць, який називається другим Адаром (Адар-шені або Адар-бет), який був вставлений перед місяцем Адаром, який завжди дорівнює 29-и дням. Крім того, початок року не може припадати на неділю, середу чи п'ятницю, у цьому випадку він зсувається на день-два. Тому місяці і роки (в днях) в єврейському календарі є змінними величинами. Тому календар стає аперіодичним. Іншими словами, він базується не на повторюваному циклі певної послідовності років, а на спеціальному розрахунку. Тільки додавання тринадцятого місяця в році відбувається періодично в 7 роках з 19-річного циклу, у всій решті змін ніякої періодичності не спостерігається.

Ще однією особливістю єврейського календаря є те, що в ньому аж чотири Нові роки, жоден з яких не припадає на 1 січня. Це дивне тлумачення можна знайти і в традиції. В часи, що передували розсіянню єврейського народу, існувало декілька важливих для всього народу річних циклів, а саме – 4, відлік яких починався від певних дат. Правила, які встановлювали ці цикли, з часом отримали статус заповідей.

Відлік місяців починається з 1-го Нісана. Перший місяць — Нісан, другий — Іяр і т. д. (Додаток Б). Крім того, ця дата вважається Новим роком правління єврейського царя, а також є днем щорічного єврейського паломництва до Єрусалиму, одного з принаймні трьох свят (Песах, Шавуот, Суккот).

При цьому кожен єврей мав відкладати десятку частину своєї худоби для храму, щоб її можна було з'їсти в Єрусалимі. Рік, у якому обчислюється ця десятина, відраховується від 1-го Елула.

15-е число Швата є Новим роком дерев, початок року для відліку врожаю дерев для відділення від нього десятини.

1-е Тішрея – це Новий рік для рахунку років (тобто, саме 1-ого тішрея ми відлічуємо, скільки років пройшло від створення світу) та для суду Творця над всіма людьми та країнами.

Отже, виходить, що першим місяцем рахунку є Нісан, який завжди повинен починатися навесні, а рік змінюється іншим у місяці Тішрей, який є сьомим місяцем по рахунку.

За винятком важливих дат, які відзначаються лише раз на рік, в єврейській традиції статус свят надається датам, які відповідають меншим проміжкам часу – місяцю, тижню. Іншими словами, в єврейській традиції кожен молодий місяць (Рош Ходеш) і вихідні (субота або Шабат) також є святами.

Дотримання Шабату є виконанням однієї з найважливіших заповідей Тори, що наказує берегти і освячувати цей день. Кожен, хто шанує його святість, має честь бути наймогутнішою опікою Всевишнього через додаткову божественну душу, яку він дарує щосуботи євреям і через яку він встановлює прямий зв'язок із Всевишнім [117].

Утримання від виконання низки робіт, заборонених Торою та мудрецами, урочисті молитви, смачні трапези, святковий настрій та красивий одяг дозволяють повноцінно насолодитися атмосферою Шабату та ще більше наблизитися до Всевишнього.

Також є надзвичайна міцва (припис, заповідь) прибирати дім до Шабату, прикрашати квітами, застеляти на стіл чисту скатертину, красиво сервірувати стіл, ставити особливий посуд, готувати свічки, щоб хазяйка дому могла їх запалити на честь Шабату, привести себе в порядок перед Шабатом. Наприклад, для чоловіків відвідати микву (водний резервуар для обмивання з метою очищення від ритуальної нечистоти) і надягти святковий суботній одяг.

Важливо приготувати смачні страви, спекти хали (єврейський традиційний святковий хліб) з можливістю виконати міцву «Афрашат хала» – відділення хали. Міцва приготування їжі на Шабат включає її куштування з метою переконатися, чи вона є достатньо смачною та додати в неї спеції ще

перед Шабатом. Щоб виконати заповідь їсти в Шабат гарячі страви, на плиту кладуть металевий лист, яким накривають газові або електричні конфорки. Також напередодні Шабату читають хоча б два рази тижневий розділ Тори з коментарями, аби сказати за столом в Шабат «Діврей Тора», заучують мелодії змірот (суботніх пісень).

Про Шабат говорять як про насолоду, скарб і передчуття прийдешнього світу. Той, хто готувався впродовж тижня до приходу Шабату, насолоджується ним – це називається «онег Шабат». Ця радість досягається і виконанням всіх законів Шабату і створенням радісної атмосфери відпочинку, спокою («Шалом байт» – миру в домі) та духовності. «Онег Шабат» можна виконувати багатьма способами: шейна бешабат таануг (традиційним суботнім сном), суботньою прогулянкою, в заняттях Торою з дітьми чи на уроках в громаді.

Запалювання свічок Шабату за 18 хв до заходу сонця з благословеннями є найважливішим обов'язком кожної єврейської жінки, адже у книзі Зоар сказано: «І якщо вона запалюватиме свічки Шабату з радістю в серці, вона принесе мир у свій дім та стане гідною таких дітей, які збільшать світло Тори, і цим вона принесе мир на землю та довголіття своїй родині". Важливою умовою є те, щоб свічки горіли під час першої шабатньої трапези аж до її завершення. Ні в якому разі не можна запалювати свічки Шабату після встановленого часу, оскільки це буде порушення заборони запалювати вогонь в Шабат. Заміжні жінки запалюють зазвичай дві свічки. Існує звичай додавати по одній свічці на кожну дитину в сім'ї. Але якщо жінка не зустрічає Шабат у себе вдома, то вона повинна запалювати звичайну кількість свічок. Якщо перед Шабатом жінка за якоюсь причиною забуває запалити свічки Шабату, то у наступні Шабати вона повинна запалювати на одну свічку більше. Із запалюванням свічок жінка автоматично приймає на себе Шабат, і не може виконувати заборонені у Шабат роботи. Після запалювання свічки вже не можна переносити на інше місце. Не можна ставити їх у таке місце, де вони можуть ненароком погаснути. Перед запалюванням свічок прийнято давати невелику суму на цдаку (на благодійність).

Ізраїль – це дивовижна країна, де знаходять своє відображення багато органічно переплетених культур. Ізраїльська кухня в цьому плані не є винятком, де зустрічаються Схід і Захід. Це пояснюється досить молодою історією країни, тому ізраїльтяни перейняли традиції різних країн і використовували їх для доповнення своєї національної кухні [101].

Туристів, які вирішили познайомитися зі звичаями і особливостями країни, в основному цікавить національна кухня Ізраїлю. Умовно поділяються на такі категорії:

- сефардська – для неї своєрідними є кулінарні традиції євреїв, які проживають у країнах Близького Сходу. Ця їжа характеризується додаванням багатьох гострих спецій і трав;
- ашкеназка – відображає єврейські традиції Східної та Західної Європи, страви мають більш звичні для європейців смакові профілі.

Їжа в Ізраїлі готується в суворій відповідності з релігійними нормами кашруту, вона носить назву "кошерна", що в перекладі означає "дозволена".

Це виражається в дотриманні таких правил:

- сувора заборона на вживання страв, що містять свинину, зайчатину, моллюсків, омарів, мідій, кулінарних страв, що містять кров (наприклад, кров'яна ковбаса);
- приготування та вживання молочних продуктів окремо від м'ясних;
- в Ізраїлі за релігійними законами забороняється готувати в суботу, тому в цей подають приготовані в п'ятницю страви, які нудяться на повільному вогні до наступного дня.

Блукаючи міськими вулицями Ізраїлю, мандрівники мають можливість спробувати наступну вуличну їжу, яка продається на численних прилавках.

Хумус (івр. חומץ, англ. hummus) – закуска, для приготування якої використовується пюре з нуту (турецького гороху), часнику, цибулі, оливкової олії, лимонного соку і спецій. У деяких випадках у хумус додають соус, що має пастоподібну консистенцію, вироблений із насіння кунжуту. Хоча хумус подають в кафе і ресторанах, його можна зустріти і на вулицях. Вулична їжа

Ізраїлю представлена в тому числі такою стравою, як піта (хліб круглої форми), всередину якого додають хумус.

Фалафель (івр. פֻּלְפֻּל, англ. falafel) – це перемолотий хумус, з якого формують кульки, а потім обсмажують їх у фритюрі. Фалафель також загортають у піту і доповнюють соус з тахіні – паста, виготовлена з подрібненого смаженого насіння кунжуту. Як гарнір подають листя свіжого салату.

Шаурма або шаверма (івр. שׂוּאָרְמָה, англ. shawarma) – готується з м'яса ягня, курки або індички, шматочки загортають в лаваш разом з листям салату, соусом тахіні, хумусом.

Також широко поширені:

- пиріжки «Бурекас» – готуються зазвичай із листкового тіста або тіста філо і наповнюються начинками зі шпинату, сиру, картоплі.
- шашлик «Аль ха-еш» – м'ясо, що приготоване на мангалі.

Якщо відвідати місцеві кафе та ресторани, то можна скуштувати наступні національні страви:

- чолнт, чулнт або хамін – страва, яку готують напередодні п'ятниці і подають на сніданок у суботу. Це гаряче блюдо, до складу якого входять м'ясо, цибуля, картопля, квасоля, нут і багато спецій;
- джахнун – ще одна суботня страва, являє собою тонкий шар тіста, змащений маргарином і випікається приблизно 12 год. Джанун зазвичай їдять з тертими помідорами;
- шакшука – місцева яєчня, приправлена гострим соусом з помідорів, болгарського перцю та цибулі. Страва подається у великій чавунній сковороді з хлібом;
- страва «Меурав ієрушалмі» – солянка по-єрусалимські. Гаряча страва, що приготована з чотирьох видів курячого м'яса: серця, грудки, печінки, пупків;

- охолоджений суп, який є популярною стравою в спеку. У нього додають зелену цибулю, огірки, яйця, сухофрукти, заправляють сметаною;
- бульйон з яловичини зі спеціями і цілою цибулиною. Особливістю страви є те, що замість солі в нього кладуть цукор.

Любителям солодоців, які відвідали Ізраїль, пропонується на вибір різні варіації страв, серед яких можна виділити такі як: кнафе (левантійський «сирник»), бамба (хрусткі ласощі з арахісу), пончики, пахлава, млинці, хоменташ (печиво з маком), фрукти в цукрі.

Опираючись на вище сказане, можна дійти висновку, що Ізраїль має різні культури та звичаї. Різноманітність культур і традицій, які переживають Ізраїль, можна пояснити тим, що іудаїзм і єврейська культура вплинули на розвиток цієї країни [100].

2.2. Пам'ятки ЮНЕСКО як об'єкти культурно-пізнавального туризму в Ізраїлі

Ізраїль добре відомий своєю незвичайною історією, яскравою культурою та чудовими міськими ландшафтами. Дев'ять з понад 1000 об'єктів всесвітньої спадщини в усьому світі знаходяться в Ізраїлі (рис. 2.1). Дані об'єкти занесені до списку Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО) [50].

Захоплюючі об'єкти ЮНЕСКО в Ізраїлі включають стародавні укріплення на вершині пагорба, обширні археологічні розкопки та святі місця паломництва, які шануються й сьогодні. Ці об'єкти варіюються від модерністського Тель-Авіва та захоплюючих садів Бахаї в Хайфі до руїн далекої пустелі вздовж Дороги пахоців і вражаючого Старого міста Акко.

Тема культури поширена в усіх місцях всесвітньої спадщини Ізраїлю. У той час як об'єкти ЮНЕСКО в Австралії є переважно природними, об'єкти в Ізраїлі повністю класифікуються як КС світу. Це не означає, що Ізраїль не є

феноменально красивим або не має чудової природної спадщини – і багато з його існуючих місць стають ще красивішими завдяки вражаючим ландшафтам. Деякі з цих місць є емблематичними пам'ятками Ізраїлю, але деякі з них є дещо незрозумілими та, ймовірно, відомі лише найзавзятішим мандрівникам.

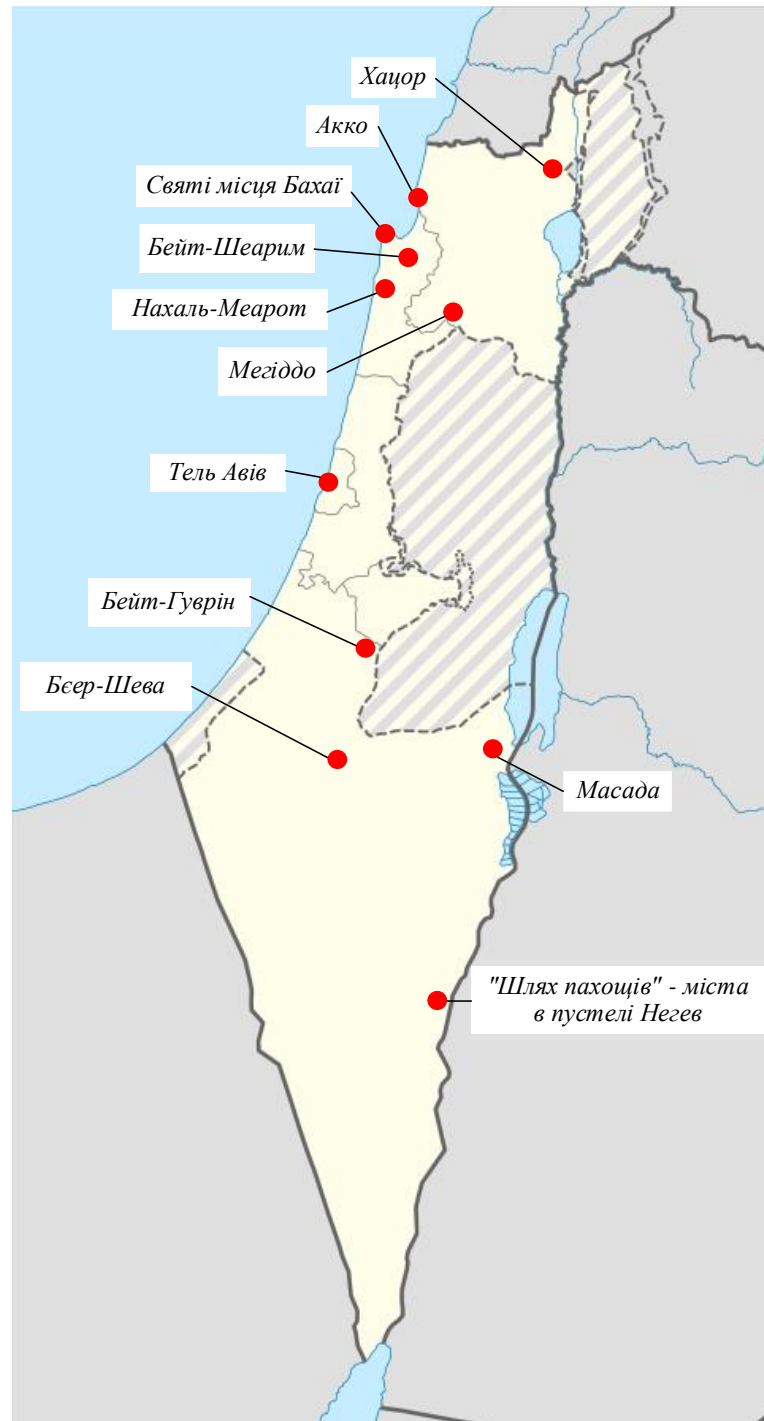

Рис. 2.1. Карта розміщення пам'яток ЮНЕСКО держави Ізраїль (складено автором)

Головною метою Списку всесвітньої спадщини є популяризація та захист унікальних у своєму роді об'єктів. З цієї причини та з бажання об'єктивності були розроблені критерії оцінювання. Спочатку (з 1978 р.) існували лише критерії об'єктів КС – цей список включав шість пунктів. Потім, щоб відновити баланс між різними континентами, з'явилися природні об'єкти, список яких включає чотири пункти. Нарешті, у 2005 році всі ці критерії були об'єднані. Критерії позначаються римськими цифрами, написаними малими літерами [80]. Культурні критерії позначаються – i, ii, iii, vi, природні критерії – vii, viii, ix, x.

Нижче наведено значення кожного з критеріїв.

(i) – об'єкт є шедевром людського творчого генія.

(ii) – об'єкт свідчить про значний взаємовплив людських цінностей протягом певного періоду часу або в певному культурному просторі, в архітектурі або в технологіях, в монументальному мистецтві, в плануванні міст або створенні ландшафтів.

(iii) – об'єкт є унікальним або принаймні винятковим для культурної традиції або цивілізації, яка існує досі або вже зникла.

(iv) – об'єкт є видатним прикладом конструкції, архітектурного або технологічного ансамблю чи ландшафту, що ілюструє значущий період людської історії.

(v) – об'єкт є видатним прикладом людської традиційної споруди, з традиційним використанням землі або моря, є зразком культури (чи культур) або людської взаємодії з навколишнім середовищем, особливо якщо вона стає вразливою через сильний вплив незворотних змін.

(vi) – об'єкт безпосередньо чи матеріально пов'язаний з подіями або чинними традиціями, з ідеями, віруваннями, з художніми або літературними творами і має виняткову світову важливість. (На думку ЮНЕСКО цей критерій повинен переважно використовуватися разом з ще якимось критерієм чи критеріями).

(vii) – об'єкт є природним феноменом або простором виняткової природної краси і естетичної важливості.

(viii) – об'єкт є видатним зразком головних етапів історії Землі, зокрема пам'ятником минулого, символом геологічних процесів, що відбуваються, розвитку рельєфу або символом геоморфічних чи фізіографічних особливостей.

(ix) – об'єкт є видатним зразком екологічних або біологічних процесів, які відбуваються в еволюції і розвитку земних, прісноводних, берегових і морських екосистем, рослинних і тваринних угруповань.

(x) – об'єкт включає найважливіше або найзначніше природне місце існування для збереження в ній біологічного різноманіття, зокрема зникаючих видів виняткової світової наукової цінності.

Святі місця Бахаї в Хайфі та на заході Галілеї (критерії iii, vi).

Святі місця Бахаї включені до списку через їхнє глибоке релігійне значення та доказ того, що вони несуть традицію паломництва у вірі Бахаї. Місця включають два найсвятіші місця в релігії Бахаї, пов'язані із засновниками релігії, Храм Бахаулли в Акко та Храм Баба в Хайфі, а також сусідні сади, пов'язані будівлі, та різні пам'ятники.

Ці дві святині є частиною більшої колекції адміністративних офісів, будівель для паломників, бібліотек, архівів, історичних резиденцій і святинь у семи окремих місцях у Хайфі та Акко, які відвідують як частину паломництва Бахаї.

Баб, засновник бабізму – це один з центральних постатей Віри Бахаї, був купцем із Ширазу в Каджарському Ірані, якого зрештою стратили в Тебрізі за звинуваченнями у віровідступництві. Для Бахаї Баб виконує таку ж роль, як Ілля чи Іван Хреститель; попередник, який проклав шлях для власної релігії. Бахаулла, який народився в Тегерані, був учнем Баба, який стверджував, що втілює пророцтво Баба, і став засновником Віри Бахаї. Він пропагував загальний мир і єдність між усіма расами, націями та релігіями.

Після численних заслань по Османській імперії він зрештою провів останні 24 роки свого життя з 1879 по 1892 рр. у в'язниці міста Акко, і з тих пір місце його поховання стало місцем паломництва для його послідовників. Таким чином, святині Бахаї є унікальними, внесені до списку ЮНЕСКО, які пов'язані з порівняно новою релігійною та паломницькою традицією, яка розвинулась лише протягом останнього століття.

Сади Бахаї в Хайфі відомі дев'ятнадцятьма терасами та сходами на північному схилі гори Кармель. Храм Баба із золотим куполом, який є місцем спочинку Пророка-Вісника Віри Бахаї, і внутрішні сади біля храму відкриті щодня до полудня.

Святі місця Бахаї демонструють виняткову універсальну цінність для святині Бахаулли та святині Баба, оскільки найсвятіші місця віри Бахаї є винятковим свідченням традицій Бахаї. паломництва, яке виросло протягом останнього століття і привертає велику кількість послідовників з усього світу. Вони також мають глибоке значення та цінність для послідовників віри Бахаї як священні місця, пов'язані з двома засновниками віри [52].

Біблійні пагорби - Мегіддо, Хацор, Беер-Шева (критерії ii, iii, iv, vi).

Кургани стародавніх поселень (тели) характерні для рівнинних земель східного Середземномор'я, особливо для Лівану, Сирії, Ізраїлю та східної Туреччини. Вони створювалися протягом століть та відбудовували на руїнах і відходах попередніх споруд. У результаті горби з часом стали вищими та вузькими, схожими на шаровий пиріг. Згодом їх покидають і з часом перетворюються на кургани.

По всьому Ізраїлю розкидано понад 200 таких споруд. Тим не менш, з них Мегіддо, Хацор і Беер-Шева є найбільш значущими руїнами з біблійними (Старозавітними) зв'язками. Споруди демонструють розгалужені водопровідні системи, побудовані людиною, і дають суттєве уявлення про розвиток щільних міських громад у залізному віці.

Будівництво цих трьох споруд почалося понад 10 тис. років тому, а востаннє зареєстроване використання приблизно 2 тис. років тому в римські

часи. Таким чином, вони також дають цікаве розуміння наявності централізованої влади в стародавні часи, процвітаючої сільськогосподарської діяльності регіону, розвитку технологій та торгівельних шляхів [54].

Мегіддо є найбільш відвідуваним, частково через його розташування вздовж популярного маршруту, що веде до Галілейського моря. Двадцять шість шарів руїн були виявлені в Тель-Мегіддо. Вони захоплюють, водночас будучи свідченням багатства та могутності міст бронзового та залізного віку, створених у біблійних землях.

Багато відвідувачів також приходять, оскільки в Книзі Одкровення згадується апокаліптична битва в Армагеддоні, що є грецькою назвою місця (походить від івр. מַגִּדּוֹן הַר, англ. «Har Megiddon», що означає «гора Мегіддо»). Таким чином Армагеддон став синонімом кінця світу, і деякі тлумачення буквально приводять до висновку, що пророчений збір військ для битви кінця світу відбудеться тут.

Печери Мареша і Бейт-Гуврін на Юдейській низовині як мікрокосм країни печер (критерій v).

Дані археологічні місця, знаходяться під колишніми містами Мареша та Бейт-Гуврін і складається з приблизно 3500 підземних печер. Ці печери розкидані серед окремих підземних комплексів, висічених у глибокій м'якій крейдяній землі Юдейської низовини на місці, де колись було перехрестя важливих торгових шляхів між Месопотамією та Єгиптом.

Печери Мареша та Бейт-Гуврін збереглися як докази еволюції та розвитку території протягом 2000 років з VIII ст. до часів хрестоносців. Протягом цього часу печери були зайняті та використовувалися різними культурами та людьми. Печери виконували різні ролі, зокрема використовувалися як резервуари, олійні преси, місця для купання, гніздування голубів, стайні, місця релігійного поклоніння, схованки та навіть місця поховання [55].

Масштаби споруд справді вражаючі, багато з них навіть включають склепінчасті арки та опорні стовпи, які збереглися навіть до сьогодні. Песери

описують як «місто під містом», і, відвідавши їх, легко зрозуміти, чому. Хоча печери є, ймовірно, найменш розрекламованими та відвідуваними об'єктами всесвітньої спадщини Ізраїлю, печери охороняються в Національному парку Бейт-Гуврін. У парку також є велике єврейське кладовище, римський амфітеатр і візантійська церква.

"Шлях пахоців" - міста в пустелі Негев (критерії iii, v).

Чотири набатейські поселення Мамшит, Халуза, Шівта, Авдат разом із їхніми укріпленнями та сільськогосподарськими ландшафтами в пустелі Негев занесені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО як видатний приклад традиційного людського поселення, є винятковим свідченням культури, яка з тих пір зникла [65].

Розташовані на півдні Ізраїлю, ці міста розташовані вздовж стародавньої дороги, яка охоплювала середземноморський кінець знаменитого шляху пахоців і прянощів. У сукупності вони розкривають надзвичайно прибуткову торгівлю, яку здійснювали для перевезення ладану та смирни між Південною Аравією та Середземним морем.

Ця торгівля процвітала з III ст. до н. е. до II ст. н. е. Проте навіть сьогодні, майже через 2000 років після їх залишення, відвідувачі вражають залишками цих досягнень, завдяки яким бізнес і сільське господарство відбувалися в досить непривітній пустелі. Написи та місця містять передові іригаційні системи, міські споруди, фортеці та придорожні заїжджі двори, у яких торговці могли зупинитися, – які добре збереглися сьогодні, оскільки їх було покинуто з VII ст.

Місцями маршруту пахоців сьогодні керують Управління природи та парків Ізраїлю та Управління старожитностей Ізраїлю, які контролюють збереження та розкопки місць. У кожному з чотирьох міст варто зупинитися, враховуючи їх відносну близькість, але руїни в Авдаті, розташовані на висоті 80 м над пустелею – особливі.

Стародавня фортеця Масада (критерії iii, iv, vi).

Масада – гірська природна фортеця на вершині самотнього скелястого плато, побудованого в Юдейській пустелі з видом на Мертве море. Місце гідної елегантності – Масада є символом біблійного царства Ізраїль.

Після того, як Юдея стала залежною від Римської імперії, Масада стала оплотом тих, хто вижив після єврейського повстання. Його пам'ятають своїм жорстоким знищенням у 73 р. н. е. під час останньої битви єврейських лоялістів. Вони прийняли вірну смерть від рук римської армії, а не рабство. Таким чином, він має величезну цінність для єврейського народу [70].

Масада спочатку була побудована як палацовий комплекс у традиційному стилі ранньої Римської імперії Іродом Великим, царем Юдеї. Казарми, укріплення та рампа для нападу, що оточують Масаду, створюють найменш неушкоджені римські облоги, які збереглися до наших днів. Круті скелі обриваються з двох сторін.

Сьогодні є канатна дорога прямо до вершини, але вона не відкривається до кінця дня, тож щоб подивитися на знаменитий схід сонця Масада, доведеться йти пішки. Цей похід також дає час подумати про величезне значення місця, яке залишається символом тривалої людської боротьби між тиранією та свободою.

Некрополь Бейт-Шеарим – символ єврейського відродження (критерії ii, iii).

Складений з групи катакомб, некрополь виник у II ст. н. е. як головне єврейське місце поховання за межами Єрусалиму після поразки другого єврейського повстання проти римського панування. Розташовані на південний схід від міста Хайфа. Ці підземні ходи є сховищем творів мистецтва та гравюр грецькою, арамейською, івритом і пальмірською мовами [72].

Одне особливе поховання виділяється над усіма іншими, поховання рабина Юди, патріарха, під керівництвом якого відбулося єврейське оновлення після 135 р. н. е. Катакомби Бейт-Шеариму, вирубані в серії пластичних вапнякових схилів, свідчать про широке розпорошення єврейського народу

того часу через багатомовні написи, що охоплюють широку територію навколо Європи, Малої Азії та Месопотамії. Це також показує втілення єврейської культури та впливу на населення через мистецьке вираження та поховання.

Все це стало можливим тому, що в той час євреї, які мали фінанси, доставляли своїх померлих для поховання в землі Ізраїлю, землі їхніх предків, а не були поховані в чужих країнах. Катакомби були виведені з ладу після VI ст. і з часом покинуті. Сьогодні вони охороняються національним парком Бейт-Шеарим, де проводяться дослідження та розкопки.

Старе місто в Акрі (Акко) (критерії ii, iii, v).

Акко – це красиве портове місто на півночі Ізраїлю, оточене муром, з довгою історією поселень, яка сягає фінікійського періоду. Воно відоме своїми спорудами часів хрестоносців, мурами й оборонними спорудами османської доби. Сучасне втілення міста є типовим для укріпленого міста часів Османської імперії XVIII-XIX ст. із типовими міськими елементами, такими як фортеця, мечеті, хани та лазні [73].

У 1104 р. під час першого хрестового походу, хрестоносці зробили місто Ейс своїм головним портом. У 1517 р. османи захопили місто, за правління султана Селіма I. У цей момент місто практично повністю занепало, але відродилося приблизно кінці XVIII ст., коли було відроджене під правлінням Дахера аль-Омара та його наступників.

Залишки попередніх поселень, що побудовані під час основного періоду хрестоносців з 1104 по 1291 рр., – відносно неушкоджені.

Сьогодні Акко заслуговує принаймні на кілька годин, і багато з його чудес можна побачити, просто прогулявшись, хоча є багато платних пам'яток, які варто відвідати, щоб поглибити розуміння про містя. Як і в багатьох містах світу, внесених до списку ЮНЕСКО, можна зустріти як красиві куточки, так і реконструйовані перспективи, а також приклади занедбаності. Багато мандрівників скаржаться на цю занепадність, але Акко все ще живе, дихає на сьогоднішній день.

Знахідки на горі Кармель, що відображають еволюційний розвиток людини: печери Нахаль-Меарот та Ваді-ель-Мугара (критерії iii, v).

Цей об'єкт всесвітньої спадщини, розташований на західних схилах хребта гори Кармель, охоплює печери Табун, Джамал, Ель-Вад і Схул. Сто років археологічних досліджень виявили виняткову безперервність культурного прогресу, представляючи безпрецедентні записи раннього життя людини в південно-західній Азії [77].

Ця територія площею 54 га включає культурні відкладення, що описують щонайменше півмільйона років еволюції людини. Таким чином, це демонструє незвичайне існування як неандертальців, так і ранніх анатомічно сучасних людей на одній території. Підтвердження в різних похованнях і ранньому кам'яному будівництві вказує на перехід від мисливсько-збиральницького способу життя до землеробства та тваринництва.

Як наслідок, печери Нахаль-Меарот та Ваді-ель-Мугара на горі Кармель покращили розуміння еволюції людини загалом, і зокрема в передісторії Східного Середземномор'я.

Сьогодні ці місця охороняються в межах природного заповідника Нахаль-Меарот, де представлені печери, включно з аудіовізуальним шоу, а також пішохідними стежками, які пропонують більше розуміння та панорамні види. Об'єкт всесвітньої спадщини в Ізраїлі, який не можна пропустити для тих, хто цікавиться еволюцією людського роду.

Біле місто у Тель-Авіві – архітектура «Сучасного руху» (критерії ii, iv).

Тель-Авів був заснований у 1909 р., став столичним містом під британським мандатом у Палестині. Культове Біле місто, як пізніше набуде популярності, було побудовано на початку 1930-х до 1950-х рр., коли Тель-Авів розширювався в процвітаючий міський центр, який згодом стане провідним економічним і космополітичним ядром Ізраїлю [86].

Завдяки плану міста, розробленому сером Патріком Геддесом – одним із провідних теоретиків міста того періоду. Тель-Авів став реалізацією його принципів планування. Екологічний підхід до планування міста, заснований на

фізичних, економічних, соціальних і людських потребах його населення, а не підхід міста-саду, який використовувався раніше. Цей революційний підхід до природи міста, що дозволяє йому природним чином рости в часі та просторі, вплинув на міжнародне міське планування ХХ ст.

Крім того, багато будівель у Тель-Авіві були розроблені архітекторами, які отримали кваліфікацію в Європі та практикували свою професію до переселення сюди. Вони створили виняткову архітектурну колекцію будівель Баугауз 1930-х рр.

Було б нечувано відвідати Ізраїль, не насолодившись ресторанами, нічним світлом, пляжами та міською атмосферою Тель-Авіва. Але, слід приділити час, щоб оцінити його форму та архітектуру. Для тих, хто дуже цікавиться, є кілька музеїв і спеціальні екскурсії, присвячені цьому надзвичайному об'єкту всесвітньої спадщини.

2.3. Аналіз впливу наявності об'єктів історико-культурної спадщини на туристичну привабливість держави Ізраїль

Привабливість – це здатність викликати захоплення, залучати себе особливими якостями та характеристиками. У науковій літературі, присвяченій туристичній діяльності, поняття привабливості відзначається як основне та визначальне поняття при вивченні потоків людей. Вважається, що територія має туристичні ресурси – природу (переважно екологічно чисту), історію, культуру та соціально-економічну, розвинену матеріально-технологічну базу, насичену інфраструктуру, зручне транспортно-географічне положення та пов'язане з ним.

Внутрішні туристичні атракції є одним із структурних елементів туристичних дестинацій відпочинку. На думку географа Божук, Т. туристична привабливість регіону – це всі туристичні ресурси, які своїми якостями та атрибутами можуть привабити туристів, залучити їх і спонукати відвідати певну територію [13]. Історик Мельник О. [27] визначає туристичну

привабливість як територію з потенційними туристичними ресурсами, сучасною та розвиненою туристичною інфраструктурою та відповідною туристичною інформацією – інформація, яка є доступною та повною для туристів та яка задовольнить потреби туристів та забезпечить розвиток туристичної діяльності в її межах для досягнення максимального соціально-економічного ефекту.

Туристична привабливість території в основному формується наявністю природних або історичних культурно-туристичних ресурсів, а ще краще їх поєднанням. Водночас ці джерела ще не визначили рівень привабливості тієї чи іншої сфери. Туристична привабливість часто змінна і може змінюватися залежно від багатьох факторів, які впливають на привабливість туристичної території таких як: наявність матеріально-технологічної бази сучасного туризму, особливо новітніх готельних комплексів, професійних закладів із відповідним спектром послуг, які пропонуються тощо.

Загалом туристично привабливою вважається територія, яка користується популярністю у туристів і утворює відповідну територіальну туристичну комбінацію у вигляді туристичних точок, центрів, вузлів, районів, областей тощо.

В умовах активізації процесів інтеграції та глобалізації, підвищення мобільності людей та розвитку міжнародних зв'язків, історико-культурний потенціал матеріальних і духовних пам'яток країн і народів став важливим чинником формування. Світогляд країни, який також є найважливішим туристичним ресурсом, активно використовується для задоволення туристичних потреб і отримання прибутку [19].

У цьому контексті актуальною стає проблема малих міст, країн і регіонів з недостатнім рівнем соціально-економічного розвитку, які не є туристично привабливими через наявність культурно-історичної спадщини.

Наскільки наявність об'єктів культурної та історичної спадщини впливає на туристичну привабливість країни чи регіону, залишається невизначеним, оскільки науковці мають кілька протилежних поглядів на це питання: деякі

підкреслюють, що туризм впливає на існуючий розвиток і збереження об'єктів історії та культури. Спадщини, інші вбачають у таких об'єктах чинники розвитку туризму в цілому.

Туристична привабливість залежить від багатьох факторів, зокрема природи, населення, суспільства, економіки, культури тощо.

Незважаючи на періодичну політичну чи міжетнічну напруженість, Ізраїль залишається безпечним місцем для іноземних туристів. Протягом багатьох років ізраїльський партнер має міцну репутацію у сфері безпеки.

Що стосується поточної безпеки туристів, то на переважній більшості туристичних курортів Ізраїлю все спокійно, туристи можуть без проблем приїжджати і виїжджати. Навіть Віфлеєм відкритий, хоча це вже територія Палестинської автономії. Але якщо рівень небезпеки окремих туристичних об'єктів підвищиться, туристів туди взагалі не возитимуть.

Однією з причин, чому Ізраїлю вдалося розвинути і залучити туристів, є те, що експерти називають безпеку в більшості регіонів [107].

Їх обстрілюють, але не щодня. Хоча апгрейду немає, але в центрі не відчувається, що країна живе в нормальному режимі», – розповіла А. Формакідова, директор туристичної компанії Statours, яка спеціалізується на ізраїльському туризмі.

Другим фактором, що впливає на туризм в Ізраїлі, є наявність святих місць – ІКС, яка приваблює багатьох паломників.

Ізраїль популярний своїми релігійними місцями. Паломники не зупиняються через війну. У серпні 2022 р. майже 5000 хасидів відвідали Умань попри війну [92].

Як згадувалося в попередньому розділі, ізраїльська культура дуже багата, а їжа різноманітна та смачна. Звичайно, це впливає на туристичну привабливість Ізраїлю.

Паломництво, медицина, відпочинок та екскурсії. Побачити, відпочити, смачно поїсти – це те, що приваблює кожного відвідувача.

В цілому, наявність культурно-історичних пам'яток на території того чи іншого регіону не відіграє суттєвої ролі у формуванні його туристичної привабливості.

Проте, в Державі Ізраїль ми можемо спостерігати прямий зв'язок між наявністю об'єктів ІКС та туристичною привабливістю, звісно за рахунок забезпечення безпеки.

Не слід забувати і інші фактори такі як: атмосфера свободи і розкнутості, розвиток технологій і бізнес, легке спілкування.

Загалом, КС Ізраїлю тісно пов'язана з ідентичністю як єврейської та демократичної держави. Ці елементи глибоко вкорінені в ізраїльській культурі та суспільстві в цілому. Як наслідок, Ізраїль має процвітаючу сцену мистецтва та культури, яка привертає увагу всього світу.

РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ІЗРАЇЛЬ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ

3.1. SWOT-аналіз туристичного потенціалу країни

Ефективність будь-якого виду діяльності залежить від його гнучкості, що пристосовується до умов, що постійно змінюються, і факторів навколишньої дійсності – то сприятливим, то таким, що ускладнює можливості конкурентоспроможності. Знання та розуміння реально діючих факторів, бачення їх взаємозв'язку з внутрішніми можливостями виробництва, ступеня їх контрольованості та податливості впливу, визначають успішність результату економічні зусилля. Сьогодні є багато факторів, які впливають на туристичну сферу Ізраїлю. Наприклад складна та неоднозначна ситуація з країною-сусідом Палестиною. Результат поширення пандемії COVID-19 ще й досі має відбитки на різних сферах діяльності країни. SWOT-аналіз має включати сучасний і повний огляд факторів, що впливають на туристичну індустрію однієї з найцікавіших країн у цьому виді діяльності – Ізраїлю. Досвід цієї держави завжди був затребуваний та цікавий, у тому числі й для України.

Розвиток туризму займає одне з домінуючих місць у внутрішній і зовнішній політиці Держави Ізраїль. Історія країни багато в чому вплинула на її імідж і визначила його складові.

Держава приваблює своїми пейзажами і загадковою історією. Тисячі туристів хочуть відвідати такі місця: Єрусалим, Тель-Авів-Яффо, Хайфа, Беер-Шева. Варто також відзначити, що на сьогоднішній день Ізраїль вважається однією з країн-лідерів у розвитку медицини, що сприяє зростанню медичного туризму.

Разом до того Палестино-ізраїльський конфлікт, спочатку це було викликано конфліктом територіальних інтересів між єврейським і арабським населенням Ізраїлю та контрольованими територіями (Західним берегом і

сектором Газа). Саме цей конфлікт був джерелом політичної напруженості та відкритих збройних конфліктів на Близькому Сході в останні десятиліття. Переваги, недоліки, можливості та загрози розвитку туризму в Ізраїлі представлені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

SWOT-аналіз туристичного потенціалу Держави Ізраїль

(складено автором)

Переваги	Недоліки
1	2
<p>1. Приморське становище.</p> <p>2. Наявність багатого та різноманітного туристичного потенціалу: країна багата на природно-рекреаційні ресурси, культурно-історичні та соціально-культурні.</p> <p>3. Високий рівень економічного розвитку, що гарантує якість послуг [59].</p> <p>4. Низька криміналізація суспільства [57].</p> <p>5. Унікальна та самобутня культура.</p> <p>6. Висока професійна підготовка та виняткова дисциплінованість туристичних кадрів.</p> <p>7. Широкий спектр туристичних пропозицій.</p> <p>8. Численна та досить заможна єврейська діаспора.</p> <p>9. Безпрецедентні гарантії безпеки перебування в країні.</p> <p>10. Продуманість ефективних заходів функціонування туризму за умов пандемії.</p>	<p>1. Складні митні правила в'їзду.</p> <p>2. Шабат – особливий релігійний період щотижня з вечора п'ятниці до вечора суботи, що практично паралізує активне життя.</p> <p>3. Неврегульованість політичного статусу кордону з більшістю сусідів. Конфлікти провають військові дії з сусідніми державами або терористичні акти, що потенційно негативно позначаються на імідж країни.</p> <p>4. Бідна та нерізноманітна флора та фауна.</p> <p>5. Обмеженість інформації про туристичні можливості країни.</p> <p>6. Світова пандемія COVID-19, що обмежує мобільність та масовість переміщень</p>

Продовження табл. 2.1

1	2
Можливості	Загрози
1. Розробка нових турів. 2. Активне інвестування у розвиток туристичної інфраструктури. 3. Удосконалення системи туристичної безпеки. 4. Пріоритетний розвиток пляжного туризму, лікувально-оздоровчого, релігійного, гастрономічного та еко-туризму.	1. Нестабільність геополітичної ситуації у регіоні загалом та в Ізраїлі зокрема. 2. Висока та має тенденцію подальшого подорожчання вартість турів.

Отже, Ізраїль – це потужний паломницький центр світового значення, на території якого зосереджено найбільше найвідоміших релігійних святинь і приваблює велику кількість релігійних туристів з усього світу. Паломницький туризм мав значний вплив на економіку країни, що, у свою чергу, стимулювало розвиток самого релігійного центру, а також сприяло міжкультурному діалогу та підтриманню миру в регіоні. Щороку в Ізраїль з релігійною метою прибуває велика кількість іноземних туристів, для яких налагоджена система надання різноманітних туристичних послуг. Основними релігійними та паломницькими центрами в країні є Єрусалим, Віфлеєм, Назарет, гора Фавор, річка Йордан та інші релігійні та паломницькі місця.

Ізраїль відомий у всьому світі своїм сучасним медичним обладнанням, найновішими методами лікування та висококваліфікованими спеціалістами. Усі ці складові роблять Ізраїль привабливим місцем не лише для туристів, а й для міжнародної спільноти в цілому, показуючи, що країна хоче приєднатися до лав активних і впливових гравців на міжнародній арені.

Тому зрозуміло, що після відновлення міжнародного туризму відпочинок в Ізраїлі буде іншим: великим попитом користуватиметься ізолюваний відпочинок, пов'язаний з поїздками в спеціальні заповідники

(заповідники, пустелі). Очікується, що популярність медичного туризму та оздоровчих програм Мертвого моря зростатиме.

3.2. Проблеми збереження історико-культурної спадщини в округах держави Ізраїль

Охорона культурної та природної спадщини є одним із ключових елементів гуманітарної політики будь-якої цивілізованої нації та є основою самоідентичності нації. Це особливо важливо для країн, які стикаються з кризами та напругою, з перехідною економікою та постконфліктними ситуаціями. У цьому контексті відродження культури та захист і збереження КС є важливими для створення умов для відродження шляхом забезпечення національної ідентичності, міцного миру та сталого розвитку [11].

У світі діє багато міжнародних організацій, діяльність яких охоплює всі сфери суспільного життя. Серед них одне з провідних місць належить ЮНЕСКО. Діяльність у сфері культури спрямована на збереження та відродження матеріальної та нематеріальної КС та збереження пам'яток культури. Нормативна база Організації базується на тому, що певні цінності культурної та природної спадщини мають особливе значення для міжнародної спільноти та логічно розглядаються як частина всесвітньої спадщини людства. Поважаючи суверенітет країн, у яких розташована культурна та природна спадщина, без обмеження прав власності, передбачених національним законодавством щодо такої спадщини, держави-члени ЮНЕСКО визнають, що охорона всесвітньої спадщини – обов'язок міжнародного співтовариства в цілому.

Першим в історії міжнародним договором про захист КС був так званий Пакт Реріха, відомий як Культурний Червоний Хрест, головним ініціатором та автором був художник, письменник, науковець Реріх М., Офіційний проект Пакт Реріха був підготовлений у 1928 р. доктором Шклявером Г., французьким юристом-міжнародником, та професором Жоффруа де ла

Праделем. Реріх розгорнув кампанію з пропаганди ідеї Пакту, відомого як «Знамено Миру», який поширився в багатьох країнах світу. Гасло кампанії «Мир через Культуру» проголошує нагальну потребу в міжнародному захисті закладів освіти та культури, духовної спадщини людства, втіленої в пам'ятках історії та культури у воєнний та мирний час, коли пам'ятки культури зазнають руйнування. Шляхом проведення ряду міжнародних конференцій Пакту Реріха, його ідеї поширюються і у 1935 р. у Вашингтоні Пакт Реріха підписують представники 21-ї американської республіки [29, с. 4].

Такі чинники як: швидкий розвиток комунікацій через підвищення рівня життя в багатьох країнах, скорочення часу праці, процеси урбанізації та зріст промисловості, підвищення рівня знань чи зростання ролі засобів масової інформації, які сприяли пізнанню світу, привели до того, що туризм став одним суттєвих господарчих чинників світу. У Європі перші симптоми негативної туристичної активності з'явилися в Альпах і на узбережжі Середземного моря. Факти підтверджують, що незбалансований і стихійний розвиток туризму призвів до значного погіршення повітряного та водного стану, деградації ґрунтів, знищення рослинності, погіршення природних ландшафтів, зникнення культурних цінностей місцевих жителів тощо. У результаті багато дуже цінних рекреаційних територій назавжди втрачено як туристичні об'єкти [110].

Усі блага природи, а саме: річки, озера, океани, ліси, поля, коралові рифи тощо неконтрольовано використовується організаторами та учасниками туристичних заходів. Без цих ресурсів туризм не має права на існування. Але в наші дні все менше людей бажають проводити час на безлюдному узбережжі, де побудовані готелі, або в диких горах, розділених шосе і підйомниками.

Ізраїль – країна з унікальними культурними цінностями і прекрасними природними пейзажами, але розвиток туризму стримується релігійним і політичним протистоянням між арабами і євреями, яке неодноразово ставало приводом для воєн і терористичних атак.

У відносно спокійний період туризм розвивається. У роки загострення конфлікту кількість туристів скорочується [25].

До основних загроз ІКС Держави Ізраїль можна віднести:

- великі туристичні потоки (овертуризм);
- кліматично-екологічні загрози;
- Ізраїльсько-Палестинський конфлікт.

Також, не останнє місце займає проблема святих та сакральних місць Ізраїлю, а саме на 2019 р. за статистичними даними прибуло 4.55 млн туристів [67]. Така велика кількість туристів в країні є дійсно позитивним фактором. Туристи в 2019 р. принесли країні близько 23 млрд шекелів (близько 6,6 млрд дол. США). Проте, така велика кількість туристів приносить і проблеми для держави.

Овертуризм (англ. overtourism, івр. תיירות יתר) – це скупчення або перенаселеність через надлишок туристів, що призводить до конфліктів з місцевими жителями [46]. Виникає, коли в певний пункт призначення прибуває занадто багато відвідувачів. «Занадто багато», звичайно, суб'єктивний термін, але в кожному напрямі його визначають місцеві жителі, власники бізнесу та туристи [61].

В країні збільшується кількість відходів, оскільки до місцевого населення додається велика кількість людей. Ці люди можуть легковажно відноситися до сортування відходів і саме це створює серйозну екологічну проблему утилізації та забруднення місцевості.

Також, спостерігається втеча місцевого населення. Занадто велика кількість туристів впливає на місцеве населення: особливо туристичних центрів Тель-Авів-Яффо, Єрусалим, Назарет, Хадеро, Ашдод та Хайфа. Мешканці цих міст, скаржаться на подорожчання житла та оренди, продуктів, розваг тощо. Великою проблемою у паломницькому центрі Єрусалимі для мешканців є зникнення маленьких магазинів та заміна їх на туристичних, тобто спрямованих на продаж сувенирів та туристичної продукції.

Втеча місцевого населення відбувається до сусідніх міст або, навіть, країн. Оскільки їхні міста перетворилися на туристичні театри, втрачаючи таким чином свою автентичність [60].

З овертуризму випливають наступні загрози ІКС Ізраїлю, такі як кліматично-екологічні. Флора і фауна зазвичай першими страждають від надмірного туризму в найпопулярніших природних туристичних напрямках. У деяких природних місцях екологічні проблеми призвели до руйнування цілих екосистем. Серед цих проблем можна згадати вирубку лісів, експлуатацію ґрунту та забруднення. Але також немає політики підвищення обізнаності та захисту природного середовища. У деяких випадках ця ситуація не має можливості виправити, як, наприклад, те, що відбувається з кораловими рифами по всьому світу. Оскільки глобальне потепління та туристи непоправно зруйнували їх, корали є частиною природної системи, яка вимирає.

Щодо Ізраїлю головним критерієм є саме забруднення, що виникає внаслідок надмірної кількості туристів. В Ізраїлі міститься єдиний кораловий риф. Йому надано статус природного заповідника, що не заважає приїзду в ці місця десятків тисяч аквалангістів. Кораловий риф в Ейлаті відносно невеликий (1200 м), що розкинувся вздовж берега [56].

Контроль за нирцями надзвичайно суворий – регулюється їх кількість, а також перевіряється виконання ними всіх розпоряджень. Причина – чутливість екосистеми коралового рифу.

Надзвичайно активним і креативним є Товариство із захисту природи в Ізраїлі (англ. Society for Protection of Nature in Israel). Його місія полягає в тому, щоб спонсорувати проекти, спрямовані на захист навколишнього середовища, інформувати громадськість про небезпеки, які можуть знищити природну красу країни, і сприяти екологічній рівновазі в регіоні. Ефективними засобами соціальної діяльності є планування коротких і тривалих походів, повсякденних подорожей, бесід про збереження. Варто зазначити, що діяльність угруповання в основному спрямована на жителів країни. Проте, щоб залучити

іноземних споживачів, усі розроблені туристичні продукти представлені на сайті не лише івритом, а й англійською [63].

Бустан-ха-Шалом (івр. בוֹסְטָן הַשְּׁלוֹם, англ. Bustan Ha Shalom), що перекладається, як «Сад миру» – це партнерство єврейських і арабських екобудівельників з Ізраїлю, архітекторів, екологів і фермерів, які працюють разом для сталого розвитку спільноти, головним чином від імені колишнього бедуїнського кочового народу Ізраїлю. Серед його численних заходів слід звернути увагу на збереження традицій кочового бедуїнського способу життя, сприяння виробництву і продажу традиційних бедуїнських ремесел, захист громадянських і політичних прав бедуїнів. Організація також ініціює реалізацію різноманітних волонтерських проектів, навчання та створення медичних центрів, будинків та дитячих майданчиків у бедуїнських житлових масивах.

Одним із напрямів захисту ІКС у відповідь на екологічні та кліматичні загрози є розвиток сільського або зеленого туризму.

Однією з важливих складових зеленого сільського туризму є сталість, під якою традиційно розуміють сумлінність, відповідальність подорожуючих. Це означає, що туристи мають бути обережними у середовищах, що вивчають, та поважати громади, що відвідують. Таким чином, сталий туризм тісно поєднує дві складові екотуризму та етичного туризму. Крім того, Міжнародне товариство екотуризму (International Ecotourism Society) визначає екотуризм як відповідальне ставлення до природи під час подорожей, захист навколишнього середовища та покращення добробуту місцевих жителів.

Товариством розроблено низку принципів, що їх мають дотримуватися екотуристи, а саме:

- мінімізувати вплив туристів на навколишнє середовище;
- розвивати екологічну та культурну обізнаність туристів;
- поважати традиції приймаючої сторони;
- показувати позитивний приклад для відвідувачів і господарів;

- приносити фінансові вигоди для збереження природи та для місцевих жителів;
- проявляти розуміння політичного, екологічного та соціального становища приймаючої країни;
- підтримувати міжнародні договори у галузі прав людини та трудових відносин [62].

Сільський туризм в Ізраїлі – галузь, яка швидко розвивається. Нині в країні є понад 8000 одиниць житла, а також близько 3000 кімнат у пансіонатах, кібуцах і мошавах, розташованих у сільській місцевості. Завдяки природним перевагам регіону (прохолодний клімат, велика кількість водних джерел та рясна рослинність) 75% місць для відпочинку розташовані на півночі Ізраїлю. 15% підрозділів розташовані на півдні країни. Сільський туризм став важливою частиною економіки прилеглих територій, частково компенсуючи зниження доходів від сільськогосподарської діяльності.

Екотуризм зосереджується на впливі на навколишнє природне середовище, тоді як етичний туризм зосереджується на способах захисту та зміцнення місцевої економіки та спільнот, незалежно від того, де вони розташовані. Етичний туризм може проявлятися навіть у готелях, де зупиняються туристи, або в магазинах, де працюють місцеві працівники та продають місцеві продукти.

Іншою частиною зеленого туризму в сільській місцевості Ізраїлю є волонтерські або добровільні подорожі, які приваблюють тих, хто бажає вийти за рамки стандартних групових подорожей, щоб вивчити мови, спілкуватися з місцевими жителями та розвиватися особисто під час відпустки. Добровільна подорож не вимагає від туриста особливих навичок, крім одного – бажання працювати. Тривалість курсу коливається від кількох днів до кількох тижнів. Деякі програми пропонують відвідувачу безкоштовне житло та їжу в обмін на його допомогу родині. Однак вартість туру оплачується туристом окремо і може бути досить високою.

Не слід забувати Палестино-ізраїльський конфлікт, викликаного зіткненням територіальних інтересів між єврейським і арабським населенням Ізраїлю та підконтрольних територій (Західним берегом і сектором Газа). Саме цей конфлікт слугує джерелом політичної напруженості та відкритих збройних конфліктів на Близькому Сході в останні десятиліття.

Факторами, що викликають конфлікт, залишаються: статус міста Єрусалим, питання повернення палестинських біженців, наявність ізраїльських поселень на Західному березі річки Йордан, питання кордону між Ізраїлем, Сирією та Ліваном. Неможливість їх ефективного вирішення призвела до погіршення ситуації [87].

Зв'язок між політикою та туризмом полягає в тому, що держава управляє туризмом, а туристична діяльність потребує втручання держави. У різних формах державного управління цей фактор проявляється по-різному. Але не лише офіційна політика, тобто заходи та рішення, які приймає держава, а й політики прямо чи опосередковано впливають на розвиток туризму. Вважається, що чим сильніше втручання держави в туризм, тим сильніше його тенденція до централізації. Існує кілька складових елементів в політиці, так чи інакше впливають на туризм. Це економічна політика, політика пасажирських перевезень, соціальна, територіальна, політика культури і дозвілля.

Ракетні (артилерійські та мінометні снаряди) обстріли з території Палестини завжди будуть загрозою для КС. В арсеналі є ракети дальністю до 180 км, що покриває майже всю територію Ізраїлю [58].

Взагалі, нематеріальна КС за своєю суттю є мінливою, підпорядковується природним життєвим циклам, протягом яких її елементи можуть зникати, що призводить до появи нових проявів. Проте процеси, що відбуваються в сучасному світі, призводять до швидших втрат, які перешкоджають творчій трансформації нематеріальної спадщини та її виживанню. Результатом є культурне збіднення та зникнення змісту, який лежить в основі чітко визначених ідентичностей та спільних цінностей груп та окремих осіб. Фактори, які прискорюють зникнення нематеріальної спадщини

Держави Ізраїль і часто перешкоджають її передачі наступним поколінням, включають [98]: *глобалізацію, міграцію, поступові процеси урбанізації та індустріалізації, промисловість, поступове погіршення соціально-економічних умов, диспропорції між поколіннями.*

Глобалізація. Збільшення темпів злиття культурних моделей може призвести до зникнення місцевого культурного контенту під іншим, більш привабливим впливом. Популярний, простий у навігації контент, який пропонує прості рішення, починає домінувати, замінюючи старі звички, навички та спосіб життя.

Міграції. Далекі переїзди та зміни місця проживання призвели до відчуження від власної громади та її нематеріальної КС. Практика цієї спадщини складна і навіть неможлива за нових умов, збагачених або заміненіх чужими впливами. Фрагментація членів громади призводить до зниження інтересу до власної нематеріальної КС.

Прогресивні процеси урбанізації та індустріалізації. Швидкий розвиток міських центрів впливає на темпи міграції та пов'язані з цим загрози вмісту нематеріальної КС. Люди, які живуть у нових міських центрах, більше не відчують повного зв'язку зі своєю КС, водночас втрачаючи зв'язок зі спадщиною свого місця походження. Наплив людей, які цього не знають і не розуміють, для історичного міста з багатою КС нічого не означає для них і може затьмарити старий зміст і зникнення цієї спадщини.

Індустрія, вона рухає сучасний світ, водночас роблячи традиційні методи виробництва збитковими та непривабливими. Зменшується попит і на продукцію, вироблену раніше менш економічним способом. З розвитком усіх сторін сучасної економіки зникають традиційні ремісничі та торговельні знання та навички, знання про навколишній світ і довкілля, традиційні прийоми землеробства тощо.

Поступове погіршення соціально-економічних умов. Збіднення суспільства призведе до зниження інтересу людей до нематеріальної КС та життєвих питань. Економічні проблеми призводять до складнощів організації

діяльності, пов'язаної з нематеріальною КС, виробництва необхідної сировини та інструментів, реквізиту та предметів, таких як музичні інструменти, одяг, які необхідні для використання всіх аспектів цієї спадщини. Складна економічна ситуація часто обмежує час, доступний для культивування нематеріальної КС. Це означає, що доступні традиційні трудомісткі методи виробництва більше не є продуктивними та привабливими, і ці ремісники більше не зберігають і не передають свої художні навички наступному поколінню.

Розрив між поколіннями. Творче спілкування поколінь є основним способом забезпечення життєздатності нематеріальної КС. Цей обмін може приймати форму регулярної участі в організованих заходах, доповнюючи знання та зміст у розповідях та розмовах, а також шляхом передачі ремісничих навичок. Втрата інтересу та спілкування між поколіннями є найпоширенішою причиною втрати нематеріальної КС. Це особливо небезпечно, коли останній носій із предметними знаннями та навичками все ще існує.

Також однією з дуже вагомих загроз ІКС є те, що в Ізраїлі дуже поширена *незаконна торгівля*.

У ХХ ст. настав період британського мандату, який іноді називають Золотим віком археології. Це зробило регіон сучасного Ізраїлю одним із найактивніших центрів розкопок і археологічних досліджень у світі. У 1918 р. британський уряд прийняв Прокламацію про старожитності, яка визнала та захистила важливість КС регіону. Після Прокламації про старожитності 1918 р. археологія та археологічні пам'ятки набули більш правового статусу, а не релігійного значення.

У 1948 р. було проголошено Державу Ізраїль, і більшість законів, прийнятих під час британського мандату, зберегли в силі. У час громадянських заворушень зростало мародерство, надходили повідомлення про військове пограбування археологічних пам'яток і музеїв. Це призвело до створення відділу старожитностей у липні 1948 р., метою якого був нагляд за археологічною спадщиною.

Після багатьох років створення невеликих подібних законів до британського, був прийнятий Закон про старожитності Держави Ізраїль 1978 р. (англ. Antiquities Law of the State of Israel of 1978) [82], який мав би усунути проблеми незаконної діяльності з артефактами.

Згідно Закону, всі старожитності, які були розкопані або знайдені в Ізраїлі після 1978 р., є державною власністю. Закон також передбачає, що розкопки археологічних пам'яток допускаються лише для проведення наукових досліджень і потребують отримання дозволу на проведення розкопок [68]. Торгівля артефактами керується ІАА – Ізраїльським управлінням старожитностей (англ. Israel Antiquities Authority) [83].

Зважаючи на це, закономірно виникає питання: звідки беруться предмети старовини в магазинах торговців? Вони, звичайно, можуть бути отримані від приватних колекціонерів або датуватися до 1978 р., але, на жаль, це не завжди так, оскільки деякі об'єкти придбані незаконним шляхом. Об'єкти масово грабуються по всій державі Ізраїль, особливо на Юдейських пагорбах і в околицях Єрусалиму. Ця незаконна торгівля здійснюється організованими бандами професійних злодіїв, які систематично розкопують пам'ятки старовини, проникають у могильні печери та повністю руйнують стародавні споруди.

Лише на юдейських пагорбах було розкопано 6200 поховальних печер, а в пошуках могил було розкопано біблійні Тели.

В результаті грабіжницькими лопатами та екскаваторами стерто цілі сторінки історії. Пам'ятки старовини, знищені грабіжниками, не дають можливості для археологічних досліджень, оскільки початковий порядок хронологічних рівнів, які свідчать про тисячі років проживання, було знищено. Часто найважливішим для археологів та інших учених є вивчення об'єктів у контексті: як вони пов'язані один з одним; і як вони пов'язані з місцем, де їх знайшли. Якщо, наприклад, монети, кераміку та скляні предмети вилучити з їхнього контексту, багато знань майже неможливо повернути на місце, і майже неможливо вивчити матеріальну культуру місця.

Поставки незаконно видобутих речей також надходять з-за кордону. Оскільки Ізраїль є єдиною країною на Близькому Сході з легальним ринком старожитностей, існує багато спроб контрабанди награваних артефактів до країни. До того, як у 2012 р. вимога щодо отримання дозволу на імпорт набула чинності, ці предмети потрапляли в країну без необхідності декларування, а згодом продавалися торговцям старовиною. Хоча останні зобов'язані вести інвентаризацію своїх запасів, деякі відмивають незаконні товари, реєструючи їх у своїх запасах замість незареєстрованих проданих товарів. Ця шахрайська поведінка дає змогу «законно» продавати незаконно придбані старожитності на відкритому ринку відповідно до законодавства Ізраїлю.

3.3. Досвід держави Ізраїль в забезпеченні охорони культурної спадщини та можливості його використання в Україні

Ізраїль є унікальною нацією в багатьох відношеннях: тут розташовано понад 600 офіційно визнаних об'єктів КС, які вносять внесок у світове мистецтво та архітектуру. Крім того, країни по всьому світу зробили значний внесок у збереження та примноження КС Ізраїлю. В результаті існуючих загроз щодо КС, Ізраїль має низку законів, які регулюють ІКС, її охорону та збереження.

Рада зі збереження об'єктів ізраїльської спадщини (англ. The Council for the Preservation of Israel Heritage Sites) – асоціація, яка працює над збереженням історичних будівель та об'єктів в Ізраїлі. Рада діяла в рамках Товариства охорони природи в Ізраїлі, але у 2008 році відділилася і була зареєстрована як незалежна структура [79].

Основними завданнями Ради є:

- запобігання руйнуванню, консервація та реставрація об'єктів ІКС;
- формування національного зобов'язання щодо збереження об'єктів ІКС;

- заохочування організацій, органів влади та інституцій ініціювати програми збереження та відновлення об'єктів ІКС;
- підвищення обізнаності про важливість збереження серед широкої громадськості, а також серед провідних осіб;
- розвиток відносин з іншими природоохоронними організаціями в Ізраїлі та за кордоном;
- створення та розвиток музеїв або центрів для відвідувачів.

За роки своєї роботи Рада зберегла та захистила багато об'єктів спадщини в країні. Наразі їй вдалося зберегти понад 180 місць по всьому Ізраїлю, відкривши багато з них для публіки як музеї та центри для відвідувачів. Такими місцями є: Гіват ХаКіббуцім - Інститут Аялон, Дім Лібермана, Будинок рава Кука, Садова ділянка Мінкова, Дім Вейцмана, Музей оборони, Музей Пальмах та ін.

Центр нематеріальної культурної спадщини Ізраїлю (англ. Intangible Cultural Heritage of Israel Center) – асоціація, що заснована ізраїльськими волонтерами, щоб підкреслити важливість збереження нематеріальної КС Ізраїлю, забезпечити кращий захист нематеріальної КС та усвідомлення її значення, сприяти охороні проектів, популяризувати заходи та фестивалі, культурне розмаїття, творче самовираження та впроваджувати курси для передачі знань та традицій [66].

Організація діє незалежно та поза будь-яким політичним контекстом, її основною метою є розвиток ізраїльської культурної сфери.

Цілями Центру є:

- охорона нематеріальної КС Ізраїлю;
- пропагування нематеріальної КС;
- підвищення обізнаності про важливість нематеріальної КС;
- дослідження, ідентифікація, перераховування та класифікація об'єктів нематеріальної КС;
- передача знань про нематеріальну КС;

- просування існуючих традиційних заходів та фольклорних фестивалів;
- розробка курсів та семінарів, пов'язаних з нематеріальною КС;
- підтримування нових проектів та підприємництво у сфері нематеріальної КС.

Як було зазначено вище, однією з загроз збереження КС Ізраїлю є незаконна торгівля КС, саме на протидію цього було створено АТРУ – Підрозділ запобігання крадіжкам старожитностей (англ. Antiquities Theft Prevention Unit). Зусилля АТРУ ІАА включають наступне:

- регулярний моніторинг археологічних пам'яток інспекторами АТРУ з метою виявлення мародерів на місцях та забезпечення їх ефективного переслідування та покарання;
- використання таємних методів та інформаторів для виконання розвідки, підтримка правоохоронних органів;
- моніторинг та інспектування ринку старожитностей та товарних запасів торговців;
- моніторинг Інтернету та ринкових онлайн-платформ, а також соціальних медіа на предмет інформації про торгівлю та незаконну торгівлю старожитностями;
- каталогізація та оцифрування приватних археологічних колекцій;
- проведення обстежень і розкопок на пограбованих ділянках;
- співпраця з іншими національними державними службами, такими як митниця, прикордонний контроль, поліція, армія, податкова служба та управління природи та парків;
- сприяння широкій громадськості.

Крім того, АТРУ разом з юридичним відділом ІАА досягли значних успіхів у прийнятті ряду законодавчих змін, які сприяли запобіганню злочинам, пов'язаним із культурними цінностями.

Деякі з цих змін включали:

- заборону на ввезення старожитностей до Ізраїлю з території Палестини 2002 р.;
- посилення законодавства щодо колекціонерів античності та приватних колекцій у 2009 р.;
- новий наказ, який вимагає дозволу на імпорт предметів старовини, щоб запобігти надходженню награваних артефактів з іноземних держав і злочинній діяльності у 2012 р.;
- посилення нормативних актів, що вимагають комп'ютеризованого обліку та фотографування інвентаризації всіх дилерів у 2015 році. Зараз триває робота над новим нормативним актом, який включатиме вимогу ліцензування для володіння та використання металодетекторів.

Діючи на різних фронтах, АТРУ вдалося за останні кілька років знизити кількість випадків розграбування та торгівлі старожитностями в Ізраїлі та через нього. Але це шкідливе і руйнівне явище все ще має місце. Таким чином, Ізраїль твердо переконаний, що різні органи, відповідальні за контроль над старожитностями в кожній країні, повинні зібратися разом і, якщо необхідно, змінити митні правила, що стосуються міжнародної торгівлі старожитностями або предметами КС, вимагаючи дозволів на експорт таких товарів у зокрема.

Якби кожна країна вимагала від імпортера надати дозвіл на експорт, виданий країною, де було придбано товар, товари, для яких немає документів про походження, було б легше ідентифікувати. Деякі дилери, звичайно, фальсифікують документи, щоб приховати походження предметів старовини, але ретельний моніторинг ринків та іншої діяльності, описаної в цій статті, все одно буде актуальним для ефективної боротьби з таким явищем, а дозвіл на експорт значно допоможе правоохоронним органам у боротьбі з будь-якою незаконною торгівлею.

Крім того, АТРУ твердо переконаний, що ефективне міжнародне співробітництво між країнами також є важливим у боротьбі з незаконною

торгівлею старожитностями, як наочно демонструють приклади, наведені в цій статті. Насправді, працюючи разом, країни можуть легше стримувати загрози, з якими стикається КС, запобігаючи не лише розграбуванню таких предметів, але й прибутковій торгівлі цими об'єктами.

Лідери Ізраїлю розуміють важливість збереження своєї КС. Насправді вони наполегливо працювали, щоб зберегти єврейські місця по всій країні. Також заохочуються міжнародні туристи, щоб відвідувати ізраїльські місця з обережністю: ці візити сприяють розвитку міжнародної доброзичливості до країни. Крім того, ізраїльські організації поширюють ізраїльські об'єкти по всьому світу. Вони роблять це, рекламуючи ізраїльські сайти в соціальних мережах і пропонуючи безкоштовні тури іноземним туристам, зацікавленим дізнатися більше про ізраїльську культуру. Ці зусилля є життєво важливими для того, щоб КС Ізраїлю продовжувала існувати для майбутніх поколінь.

Ізраїльські веб-сайти роблять великий внесок у збереження світової культури. У багатьох країнах щорічно проводять ізраїльські культурні фестивалі або організують зустрічні тури для молодого населення. Ці події знайомлять молодь з різних країн з культурою Ізраїлю.

Зараз Україна переживає тяжкий період. Воєнні дії на території України мають колосальний вплив на різні галузі життя. Культурний аспект не є виключенням. Ми маємо якомога прискіпливо, точно та обережно ставитись до тієї спадщини, що ми маємо. А пам'яток у нас чимало [119].

За попередніми підрахунками, станом на 29 серпня 2022 р. понад 450 різних пам'яток та об'єктів культури були зруйновані внаслідок повномасштабного військового вторгнення Росії на територію вільної України [108].

Якщо проводити паралель щодо охорони та захисту КС в Ізраїлі, то на даному етапі ми можемо укласти комісію, яка буде відслідковувати за усіма можливими пам'ятками, особливо на прифронтових або гарячих точках нашої країни. Тим самим мати хоча б фіксовані документи, які у майбутньому можна буде представити перед країною-агресором.

У березні 2022 р. президент США Байден оголосив створення спостережної комісії з конфліктів в Україні, яка збиратиме документи, спрямовані на притягнення Росії до відповідальності за її дії. Кілька європейських країн і Міжнародний кримінальний суд також розпочали розслідування військових злочинів.

З огляду на таку пронизливу реальність українські культурні діячі вжили заходів для захисту важливих культурних реліквій та музейних колекцій. Вони отримали широку підтримку з боку міжнародної культурної спільноти, в тому числі Ізраїлю.

24 травня 2022 р. відбулася онлайн-подія «Захист культурної спадщини під час війни: український та ізраїльський досвід збереження пам'яток культури та музейних експонатів під час військової загрози», де ізраїльські та українські експерти поділилися своїми думками, щодо збереження КС під час війни [111].

Війна війною, але частина людей, звичайно, відпочивають за кордоном, планують відпустки тощо. Більшість чоловічого населення не можуть виїхати за кордон, а з ними міняють плани на відпочинок їхні сім'ї та родичі. В 2022 р. в Україні один із основних напрямків турагенств – внутрішній туризм. Саме розвиток внутрішнього туризму – це один із факторів щодо збереження КС України.

Багато людей, відвідуючи закордонні місця не приділяли увагу, або навіть не знали, які об'єкти КС є в Україні. Тут знадобиться досвід Ізраїлю в підвищенні обізнаності населення щодо наявних об'єктів КС України. Одним із прикладів може бути залучення молоді в різних заходах, де відбуватиметься ознайомлення як із пам'ятками культури так із нематеріальною КС.

Зараз спостерігаються позитивні тенденції, щодо українізації соціальних мереж. Донедавна українську мову нечасто можна було почути (побачити) на таких платформах як: Instagram, YouTube, TikTok, Twitch тощо. Зараз ситуація краща, кількість рекомендацій україномовного контенту для українських користувачів значно збільшилась, а місцями навіть перевищує

російськомовного. Через блокування більшої кількості російських веб-сайтів, люди, зокрема молодь, почала більше використовувати українські джерела інформації.

Україна, так само як Ізраїль використовує міжнародне товариство як засіб для поширення інформації про наявну КС, підтримку в відновленні іншими країнами.

Світові лідери повинні підтримувати на нові місцеві мережі, які можуть підтримувати фахівців у сфері КС, інтегрувати місцевих волонтерів та діяти швидко з огляду на зміну лінії фронту та виникнення нових потреб. Уроки, отримані з недавніх конфліктів у Сирії, Іраку та Афганістані, є повчальними. Віддані своїй справі професіонали в КС та волонтери успішно стабілізували артефакти або зберегли пошкоджені колекції навіть у найжахливіших ситуаціях. Більшість із цих зусиль було виконано з відносно невеликим фінансуванням. Запорука їхнього успіху – швидке отримання фінансової підтримки. Недорогі проекти з високою прибутковістю – найкраща перспектива для захисту української спадщини від подальшого руйнування.

Нікому не секрет, що археологічні знахідки в давньогрецькому місті Херсонесі, що неподалік від міста Севастополя, були передані під прямий федеральний контроль Москви в 2015 р.

Міжнародні правоохоронні органи, музеї та гравці арт-ринку мають бути більш пильними щодо викрадених культурних цінностей, які належать Україні та громадянам України.

Якщо в Україні відбувається систематична крадіжка культурних цінностей, то для розуміння її масштабів можуть знадобитися роки для повернення твору мистецтва його власнику.

Складання реєстрів колекцій і «списків спостереження» для нещодавно викраденого мистецтва може допомогти полегшити повернення в майбутньому.

ВИСНОВКИ

Культурна спадщина – це сукупність культурних реліквій, що передаються людьми з покоління в покоління. Для його збереження, використання в суспільному житті, збереження традиційного характеру навколишнього середовища на благо нинішніх і майбутніх поколінь важливо забезпечити його збереження.

Географія історико-культурної спадщини Держави Ізраїль є досить актуальною проблемою, так як дана тематика є важливою для розвитку туризму та рекреації Ізраїлю. Збереження історико-культурної спадщини – сьогоденна можливість розвитку галузі туризму Ізраїлю. Дослідження наявних об'єктів культурної спадщини – це ключ до успіху в збереженні різноманітних пам'яток Землі єврейського народу.

Здійснено огляд вітчизняної та зарубіжної літератури, на основі якої були отримані наступні висновки:

1. Розглянуто понятійний апарат дослідження теоретичний аспектів історико-культурної спадщини країни. Конвенція ООН (Париж, 1972 р.) охороняє всесвітню культурну спадщину, набула ратифікації в 1988 р. Згідно ст. 1 Конвенції культурна спадщина класифікується за категоріями: пам'ятки, ансамблі та визначні місця.
2. В Україні культурна спадщина охороняється законом ст. 54 Конституції України, а також Закон України «Про охорону культурної спадщини», прийнятий у 2000 р., визначає поняття культурної спадщини.
3. Об'єкти культурної спадщини відповідають критерію автентичності – тобто пам'ятка зберігає свою форму та матеріально-технічну структуру, історичні нашарування, а також роль у навколишньому середовищі.
4. Визначенні методи дослідження проблеми та методологію. До конкретно-наукових методів дослідження відносять: хронологічний,

логічний, синхронний, дихронний, порівняльний, моделювання подій статистичний тощо. Дослідження проблематики відбувається на основі принципів історизму, об'єктивності, соціального підходу, альтернативності.

5. Виявлено, що основа історико-культурних досліджень – це збір даних, до яких відносяться: офіційні документи державної влади та уповноважених установ, історичні джерела та дані візуального натурного обстеження об'єкта.
6. Сучасними методами дослідження нерухомої історико-культурної спадщини є геофізичні методи, такі як: застосування високоточної магніторозвідки, георадарного знімання, електророзвідки методом томографії електричного опору, топознімання, фотограмметрії для пошуку, точного позиціонування, моніторингу поточного стану пам'яток.
7. Проаналізовані сучасні тенденції досліджень історико-культурної спадщини. Значення спадщини для розвитку цивілізації є не лише важливим, а й визначальним у контексті екологізації та гуманізації сучасного суспільства. Історико-культурна спадщина виконує багато сучасних функцій у сучасному суспільстві, забезпечуючи таким чином його збалансований розвиток.
8. Сучасні тенденції розвитку туризму, в тому числі об'єктів історико-культурної спадщини, пов'язані з тим, що необхідний комплексний підхід до виявлення всього історико-культурного потенціалу історичних ареалів, який включає не лише історико-культурні об'єкти спадщини.
9. Досліджено історико-культурну спадщину Держави Ізраїль. В роботі розглянуто релігійну складову спадщини країни. Ізраїль є місцем зустрічі трьох світових релігій, що відбивається на розвитку туризму в країні та, звичайно, підживлення та каталізування вікових суперечок між євреями та арабами. Понад половина мандрівників

країни це християни і близько чверті – іудеї. Також для чверті серед усіх туристів метою поїздки є саме паломництво до святих місць.

10. Розкритий опис та суть єврейського календаря. Саме єврейський місячно-сонячний календар, що зберігся в сучасному вжитку до сьогоднішніх днів, є прикладом автентичності іудеїв. У календарі сьомий день тижня називається Шабат – в цей день євреї утримуються від роботи.
11. Розглянута національна кухня Ізраїлю. Її поділяють на сефардську та ашкеназну. В культурі Ізраїлю зустрічається слово «кошерна їжа» це означає дозволена. Забороняється вживання страв із свинини, зайчатини, молюсків, омарів, мідій та страв, що містять кров; вживання(приготування) окремо м'ясних та молочних страв; готувати в суботу. Основними національними стравами Ізраїлю є хумус, фалафель, шаурма, шакшука, кнафе тощо.
12. Досліджені пам'ятки ЮНЕСКО Держави Ізраїль. Країна досить багата на такі об'єкти – має як і об'єкти, що збереглися з часів до н. е. так і сучасні (архітектура «Сучасного руху»). До пам'яток відносяться: святі місця Бахаї в Хайфі та на заході Галілеї; біблійні пагорби - Мегіддо, Хацор, Беер-Шева; печери Мареша і Бет-Гуврін на Юдейській низовині як мікрокосм країни печер; "Шлях пахоців" - міста в пустелі Негев; стародавня фортеця Масада; Некрополь Бейт Шеарим – символ єврейського відродження; старе місто в Акрі (Акко); знахідки на горі Кармель, що відображають еволюційний розвиток людини: печери Нахаль Меарот та Ваді ель-Мугара; біле місто у Тель-Авіві – архітектура «Сучасного руху».
13. Складено SWOT-аналіз туристичного потенціалу Держави Ізраїль, а підсумками якого можна сказати, що країна є досить розвиненою за рахунок вдалої економіки, наявності великої кількості об'єктів історико-культурної спадщини, розвитку міжнародних відносин. Міністерство туризму Ізраїлю докладає зусиль щодо розвиток

туристичної інфраструктури, забезпечення безпеки. Але неврегульованість політичного статусу кордону, та загрози обстрілів зменшують можливу кількість прибуттів в країну. Проте в цілому, опираючись на ефективність системи «Залізний купол» та низьку криміналізацію суспільства державна влада країни гарантує досить високу безпеку перебування туристів.

14.Проведено аналіз впливу наявності об'єктів історико-культурної спадщини на туристичну привабливість держави Ізраїль. Туристична привабливість території в основному формується наявністю природних або історичних культурно-туристичних ресурсів, а ще краще їх поєднанням. Як було сказано вище Ізраїль багатий на такі об'єкти, тому, звісно, кількість туристичних прибуттів зумовлена цим. Ізраїль гарантує безпеку мандрівникам.

15.Проаналізовано основні загрози щодо збереження культурної спадщини Ізраїлю. Головною загрозою є, звичайно Ізраїльсько-Палестинський конфлікт, що слугує своєрідним стопорним механізмом у виборі туристом. До інших загроз відносяться овертуризм та кліматично-екологічні, що пов'язані між собою. Наслідками цих загроз є: конфлікти з місцевими жителями, втечі місцевих жителів, подорожчанням оренди житла та продуктів, руйнування екосистеми, забруднення тощо. Пограбування та нелегальний продаж об'єктів культурної спадщини також є однією із загроз, з якою вміло бориться ізраїльський уряд.

16.Зроблено огляд основних принципів щодо охорони культурної спадщини в Ізраїлі. В Ізраїлі існують організації, які спрямовані на збереження наявної спадщини. Основними цілями даних організацій є: запобігання руйнуванню, підвищення обізнаності населення, розвиток відносин з іншими природоохоронними організаціями, регулярний моніторинг, проведення обстежень, оцифрування

культурної спадщини тощо. Україна черпає досвід Ізраїлю, особливо в нинішніх реаліях.

17. Ізраїль допомагає та підтримує Україну, враховуючи, що Ізраїль мусить тримати нейтралітет на міжнародній арені, опираючись на геополітичні причини.

РЕЗІЮМЕ

Географія історико-культурної спадщини Держави Ізраїль

Мета кваліфікаційної роботи полягає в вивченні основних аспектів географії історико-культурної спадщини Держави Ізраїль.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі **завдання**:

- дослідити понятійний апарат, методологію та методи дослідження поставленої проблеми;
- проаналізувати ступінь наукової розробленості теми дослідження;
- розглянути історико-культурну спадщину та пам'ятки ЮНЕСКО Ізраїлю;
- дослідити вплив наявності об'єктів історико-культурної спадщини на туристичну привабливість держави Ізраїль;
- скласти SWOT-аналіз туристичного потенціалу країни, визначити основні загрози для збереження історико-культурної спадщини;
- розкрити питання забезпечення охорони культурної спадщини та можливості використання даних принципів до надбань України.

Об'єкт дослідження – історико-культурна спадщина Ізраїлю.

Предмет дослідження – географія історико-культурної спадщини Держави Ізраїль.

У процесі роботи використані загально-наукові методи дослідження такі як:

- аналіз і синтез (роздроблення поняття культурної спадщини на складові елементи для вивчення їх окремо як частини єдиного цілого);
- аналогію (знаходження невідомих ознак об'єкта дослідження, опираючись на відомі знання);
- індукцію, (узагальнення фактів по всі об'єкти історико-культурної спадщини продукує висновок про їх важливість);

- дедукцію (на основі загальних положень про історико-культурну спадщину виникли висновки про історико-культурну спадщину Ізраїлю);
- історичний та логічний метод (використовується так як для дослідження історико-культурної спадщини необхідно дослідити історію даного об'єкту та відтворення, реконструювання в мисленні, свідомості складного об'єкта, що розвивається (або, що розвивалося) у формі історичної теорії).

В кваліфікаційній роботі розглянуті теоретичні засади дослідження історико-культурної спадщини країни. Опрацьовано сучасні методи дослідження історико-культурної спадщини. Узагальнені різновиди історико-культурної спадщини Ізраїлю. Згруповані, проаналізовані та вивчені пам'ятки ЮНЕСКО та конкретизовані їх критерії. Складено SWOT-аналіз туристичного потенціалу Держави Ізраїль. Розглянуті основні загрози історико-культурної спадщини, деталізовано особливості цих загроз. Проведено аналіз впливу наявності об'єктів історико-культурної спадщини. Здійснений огляд принципів Ізраїлю щодо забезпечення охорони культурної спадщини та можливого їх використання в Україні. Складені висновки за результатами досліджень. Наукова новизна полягає в узагальненні поняття географії історико-культурної спадщини Ізраїлю.

Ключові слова: історико-культурна спадщина, культурна спадщина, Ізраїль, пам'ятки ЮНЕСКО, туризм, туристично-рекреаційний потенціал, туристична привабливість, збереження спадщини, культура Ізраїлю.

RESUME

Geography of the historical and cultural heritage of the State of Israel

The purpose of the qualification work is to study the main aspects of the geography of the historical and cultural heritage of the State of Israel.

To achieve the goal, the following tasks were defined:

- explore the conceptual apparatus, methodology and research methods of the given problem;
- analyze the degree of scientific development of the research topic;
- consider the historical and cultural heritage and UNESCO monuments of Israel;
- to investigate the influence of the presence of objects of historical and cultural heritage on the tourist attraction of the State of Israel;
- make a SWOT analysis of the country's tourism potential, identify the main threats to the preservation of the historical and cultural heritage;
- to reveal the issue of ensuring the protection of cultural heritage and the possibility of using these principles for the properties of Ukraine.

The object of research is the historical and cultural heritage of Israel.

The subject of the study is the geography of the historical and cultural heritage of the State of Israel.

In the process of work, general scientific research methods were used, such as:

- analysis and synthesis (decomposition of the concept of cultural heritage into constituent elements for studying them separately as parts of a single whole);
- analogy (finding unknown features of the object of research, relying on known knowledge);
- induction (generalization of facts for all objects of historical and cultural heritage produces a conclusion about their importance);

- deduction (on the basis of general provisions about the historical and cultural heritage, conclusions about the historical and cultural heritage of Israel arose);
- the historical and logical method (it is used because for the study of historical and cultural heritage it is necessary to investigate the history of a given object and the reproduction, reconstruction in thinking, consciousness of a complex object that is developing (or that developed) in the form of a historical theory).

The theoretical basis of the study of the country's historical and cultural heritage is considered in the qualification work. Modern methods of historical and cultural heritage research have been developed. Generalized types of historical and cultural heritage of Israel. UNESCO monuments are grouped, analyzed and studied and their criteria specified. A SWOT analysis of the tourism potential of the State of Israel has been compiled. The main threats to the historical and cultural heritage are considered, the specifics of these threats are detailed. An analysis of the influence of the presence of objects of historical and cultural heritage was carried out. A review of Israel's principles for ensuring the protection of cultural heritage and their possible use in Ukraine was carried out. Conclusions based on research results. The scientific novelty lies in the generalized concepts of the geography of Israel's historical and cultural heritage.

Key words: historical and cultural heritage, cultural heritage, Israel, UNESCO sights, tourism, tourist and recreational potential, tourist attraction, heritage preservation, Israeli culture.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини : Конвенція; ЮНЕСКО від 16.11.1972 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_089 (дата звернення: 10.09.2022)
2. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини (укр/рос) : Конвенція; ЮНЕСКО від 17.10.2003 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_d69 (дата звернення: 10.09.2022)
3. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.09.2022)
4. Про внесення змін до Закону України "Про охорону культурної спадщини" : Закон України від 16.12.2004 № 2245-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2245-15> (дата звернення: 10.09.2022)
5. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 № 1805-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1805-14> (дата звернення: 10.09.2022)
6. Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 27.12.2001 № 1760 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1760-2001-%D0%BF> (дата звернення: 10.09.2022)

7. Bondar K. M. et al. Results of the ground penetrating radar survey in the church of St. Elias—Bohdan Khmelnytsky burial vault in Subotiv //Geofizicheskiy Zhurnal, 2020. T. 42. №. 3. P. 175-194.
8. Polyvach K. A. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ КАРКАС УКРАЇНИ: МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЙОГО ВИЯВЛЕННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ, 2019 С. 32-40.
9. Visnyk of Taras Shevchenko National University of Kyiv: Geology, 2022, v. 2(89). P. 71-78.
10. Асейкін Р. В. Поняття об'єкт культурної спадщини //Право і безпека, 2009. №. 4. С. 33-37.
11. Баланюк Ю. С. Політико-правові механізми формування та збереження об'єктів нерухомої культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні //Чернівці: ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2016. 215 с.
12. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія //К.: ВПЦ “Київський університет”, 2001. 395 с.
13. Божук Т.І. Методи оцінки рекреаційних територій: анкетне опитування (на прикладі дендропарку «Софіївка») /Божук Т.І. Вісник ДІТБ, 2009. №13. С. 152-157.
14. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: "Укр. енцикл.", 1998. Т. 1: А-Г. 672 с.
15. Васишин Я.В. Деякі аспекти збереження архітектурної та містобудівної спадщини. VI International Scientific and Practical Conference “Eurasian Scientific Congress”. (14 – 16) June 2020 Barcelona, P. 235–241.
16. Васильчук В. М. Аспекти розвитку туристичної галузі України, 2019. С 97-101.
17. Гнатюк Н. Ф., Радчич С. О. Принцип історизму—важливий чинник дослідження формування світогляду сучасного українського суспільства, 2011. С. 214-222.

18. Грабченко А.І., Федорович В.О., Гаращенко Я.М. Методи наукових досліджень: Навч. посібник. – Х.: НТУ "ХПІ", 2009. 142 с.
19. Дорофєєва Х. М., Аналіз впливу наявності об'єктів культурно-історичної спадщини на туристичну привабливість регіону //Економіка і суспільство, 2017. №. 13. С. 184-190.
20. Дубровський В.В. історично-культурні заповідники та пам'ятки України. – Х.: Держвидав України, 1930. 76 с.
21. Дубровський В.В. Музеї і пам'ятки природи й культури на Україні // енциклопедія Українознавства. Загальна частина. перевидання в Україні / інститут Української археографії. К., 1995. С. 1018–1027.
22. Калінін Ю. А., Харьковченко Є. А. Релігієзнавство //К.: Наукова думка, 1995. С. 253.
23. Кирилюк І. М., Чвертко Л. А. Стан та основні тенденції розвитку туризму в Ізраїлі, 2018. С. 10-12.
24. Кузик С.П. Географія туризму : навчальний посібник / С.П. Кузик ; МОНУ ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Географічний ф-т. – Київ : Знання, 2011. 271 с.
25. Мандрик І. Туристично-країнознавчі аспекти розвитку туризму в Ізраїлі, 2016. С. 81-86.
26. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України [Текст] / В. І. Мацола ; НАН України, Ін-т регіон. дослідж. - Л. : [б.в.], 1997. 259 с.
27. Мельник О.В. Інтегральний показник туристичної привабливості території: поняття та теоретичні аспекти / О.В. Мельник // Регіональна економіка. 2004. № 4. С. 197-204.
28. Мельничук О. Всесвітня культурна та природна спадщина як складова концепції загальної спадщини людства // Право України, 2003. №12. С. 93-97.
29. Міжнародні засади охорони нерухомої культурної спадщини. – К. Фенікс, 2008. С. 13.

30. Морган, Льюїс Генрі // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. — Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. С. 400.
31. Патійчук В. О., Макарова М. В. Особливості функціонування сучасної транспортної системи Ізраїлю //Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Географічні науки, 2009. №. 10. С. 102-108.
32. Поливач К.А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України / Наук. ред. Руденко Л.Г. – К.: Інститут географії НАН України, 2012. – 208 с.
33. Сапелкіна З. П. Релігія і культура. Релігійний туризм: навч. посіб //К.: Вид-во Акад. праці і соц. Відносин Федер. проф. спілок України, 2012. 220 с.
34. Спільна історія. Діалог культур: Навчальний посібник для учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів та студентів вищих навчальних закладів Львів : ЗУКЦ, 2013. 256 с.
35. Черник, Л. М. Культурна спадщина як складова туристично-економічного співробітництва / Л. М. Черник, Н. В. Коленда // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка / Редкол.: В.П. Мікловда, М.І. Пітюлич, Н.М. Гапак. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла»: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. Спецвип. 33. Ч.3. С. 208–211.
36. Яворська О. Туризм як елемент іміджу Держави Ізраїль на міжнародній арені сьогодні //Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини. 2020. С. 121-123.
37. Ashworth G.J. From history to heritage – from heritage to identity. In search of concepts and models. London: Routledge. 1994. P. 13.
38. Avraham Negev; Shimon Gibson (2001). Beer Sheba. Archaeological Encyclopedia of the Holy Land. New York and London: Continuum. p. 73. ISBN 0-8264-1316-1.

39. Burke, Peter. History as Social Memory. In T. Butler (ed.) *Memory: history, culture and the mind*. Oxford: Blackwell, 1989. 189 p.
40. Cohen-Hattab K., Bar D. *The Western Wall. The Dispute over Israel's Holiest Jewish Site, 1967–2000*. Brill, 2020. 225 p.
41. Muchnik M. Reconstructing a cultural heritage: The return of biblical personal names in Israel // *ONOMA*. 2020. T. 55. P. 15.
42. Shalev Y., Bar S. An 8 th Century BCE Israelite Administrative Centre at Tell el-Asāwir/Tēl ʿĒsūr // *Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins*. 2017. P. 123-144.
43. Shilo S., Collins-Kreiner N. Tourism, heritage and politics: Conflicts at the City of David, Jerusalem // *Asia Pacific Journal of Tourism Research*. 2019. – T. 24. №. 6. P. 529-540.
44. WARSZYŃSKA J., JACKOWSKI A., *Podstawy geografii turystyki*, Państwowe Wyd. Naukowe, Warszawa. 1978. 333 p.
45. Williams S. W. *Tourism Geography*. Routledge, 2002. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203197554> (Last accessed: 10.09.2022).
46. World Tourism Organization (UNWTO); Centre of Expertise Leisure, Tourism & Hospitality; NHTV Breda University of Applied Sciences; and NHL Stenden University of Applied Sciences (eds., 2018), ‘Overtourism’? – Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions, UNWTO, Madrid, DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284419999>
47. History | Твоя бібліотека. History | Твоя електронна бібліотека. URL: <https://uahistory.co/book/ukraine-culture-history-textbook-peregyda-2011/3.php> (дата звернення: 10.09.2022).
48. Методологічні принципи і джерела вивчення культури як історичного процесу - Бібліотека BukLib.net. Головна - Бібліотека BukLib.net. URL: <https://buklib.net/books/22356/> (дата звернення: 10.09.2022).
49. Теоретичні основи географії туризму. Pidru4niki. URL: https://pidru4niki.com/1417012043740/turizm/teoretichni_osnovi_geografii_i_turizmu (дата звернення: 06.11.2022).

50. A Guide To The 9 UNESCO World Heritage Sites In Israel!. Inspired By Maps. URL: <https://inspiredbymaps.com/world-heritage-sites-in-israel/> (Last accessed: 10.09.2022).
51. Amit-Cohen I. Irit Amit-Cohen. ResearchGate. URL: <https://www.researchgate.net/profile/Irit-Amit-Cohen> (Last accessed: 10.09.2022).
52. Bahá'í Holy Places in Haifa and the Western Galilee. UNESCO World Heritage Centre. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1220/> (Last accessed: 10.09.2022).
53. Bercigli M. Monica Bercigli. ResearchGate. URL: <https://www.researchgate.net/profile/Monica-Bercigli> (Last accessed: 10.09.2022).
54. Biblical Tels - Megiddo, Hazor, Beer Sheba. UNESCO World Heritage Centre. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1108> (Last accessed: 10.09.2022).
55. Caves of Maresha and Bet-Guvrin in the Judean Lowlands as a Microcosm of the Land of the Caves. UNESCO World Heritage Centre. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1370> (Last accessed: 10.09.2022).
56. Coral Beach Nature Reserve. אילת | אתר התיירות הרשמי של אילת. URL: <https://eilat.city/en/coral-beach-nature-reserve> (Last accessed: 10.09.2022).
57. Crime in Israel. Cost of Living. URL: https://www.numbeo.com/crime/country_result.jsp?country=Israel (Last accessed: 10.09.2022).
58. Die Welt: Ось як працює протиракетна оборона Ізраїлю. Аналітика, безпека, економіка, міжнародна політика, культура. Зміст має значення!. URL: <https://tyzhden.ua/Світ/251967> (дата звернення: 10.09.2022).
59. Forbes. URL: <https://www.forbes.com/best-countries-for-business/list/#tab:overall> (дата звернення: 10.09.2022).

60. Framba A. Overtourism: Causes, Consequences and Solutions - Ecobnb. Ecobnb. URL: <https://ecobnb.com/blog/2020/02/overtourism-causes-consequences-solutions/> (Last accessed: 10.09.2022).
61. Francis J. Overtourism. What is overtourism and how can we avoid it - Responsible Travel. responsibletravel.com. URL: <https://www.responsibletravel.com/copy/what-is-overtourism> (Last accessed: 10.09.2022).
62. Home - The International Ecotourism Society. The International Ecotourism Society. URL: <http://www.ecotourism.org/> (Last accessed: 10.09.2022).
63. Home | SPNI. Home | SPNI. URL: <https://natureisrael.org/> (Last accessed: 10.09.2022).
64. How to Make Authentic Homemade Falafel (Healthy & Delicious). Broke Bank Vegan. URL: <https://brokebankvegan.com/authentic-style-homemade-falafel/> (Last accessed: 02.10.2022).
65. Incense Route - Desert Cities in the Negev. UNESCO World Heritage Centre. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1107> (Last accessed: 10.09.2022).
66. Intangible Cultural Heritage of Israel Center. ICH ISRAEL. URL: <https://www.ich-israel.com/> (Last accessed: 02.11.2022).
67. Israel welcomes record-breaking 4.55 million tourists in 2019. The Jerusalem Post | JPost.com. URL: <https://www.jpost.com/israel-news/israel-welcomes-record-breaking-455-million-tourists-in-2019-612456> (Last accessed: 03.11.2022).
68. Israel's response to the threats facing cultural heritage. WCO News. URL: <https://mag.wcoomd.org/magazine/wco-news-88/israels-response-to-the-threats-facing-cultural-heritage/> (Last accessed: 02.11.2022).
69. Kobi Cohen-Hattab | Bar-Ilan University - Academia.edu. Bar-Ilan University - Academia.edu. URL: <https://biu.academia.edu/KCohenHattab> (Last accessed: 10.09.2022).
70. Masada. UNESCO World Heritage Centre. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1040> (Last accessed: 10.09.2022).

71. Megiddo. De Gruyter.
URL: https://www.degruyter.com/database/EBR/entry/MainLemma_2744/html (Last accessed: 03.11.2022).
72. Necropolis of Bet She'arim: A Landmark of Jewish Renewal. UNESCO World Heritage Centre. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1471> (Last accessed: 10.09.2022).
73. Old City of Acre. UNESCO World Heritage Centre. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1042> (Last accessed: 10.09.2022).
74. PNGWING. URL: <https://www.pngwing.com/ru/free-png-xqcdg> (дата звернення: 02.10.2022).
75. Prof. Doron Bar - The Schechter Institutes. The Schechter Institutes. URL: <https://schechter.edu/staff/prof-doron-bar/> (Last accessed: 10.09.2022).
76. ResearchGate. URL: https://www.researchgate.net/figure/Problems-linked-with-overtourism-diagnosed-in-Krakow-and-Zakopane-Source-own_fig3_339794916 (дата звернення: 10.09.2022).
77. Sites of Human Evolution at Mount Carmel: The Nahal Me'arot / Wadi el-Mughara Caves. UNESCO World Heritage Centre. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1393> (Last accessed: 10.09.2022).
78. Sofer M. Michael Sofer. ResearchGate. URL: <https://www.researchgate.net/profile/Michael-Sofer/4> (Last accessed: 10.09.2022).
79. The Council - המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל. המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל. URL: <https://shimur.org/המועצה/?lang=en> (дата звернення: 28.10.2022).
80. The Criteria for Selection. UNESCO World Heritage Centre. URL: <https://whc.unesco.org/en/criteria/> (Last accessed: 10.09.2022).
81. UNESCO World Heritage Centre - World Heritage List. UNESCO World Heritage Centre. URL: <https://whc.unesco.org/en/list> (Last accessed: 03.11.2022).

82. URL: https://www.antiquities.org.il/article_eng.aspx?sec_id=42&subjid=228&autotitle=true&Module_id=6 (дата звернення: 02.11.2022).
83. URL: https://www.antiquities.org.il/default_en.aspx (дата звернення: 02.11.2022).
84. URL: https://www.gov.il/en/departments/ministry_of_foreign_affairs/govil-landing-page (дата звернення: 10.09.2022).
85. URL: https://www.gov.il/en/departments/ministry_of_tourism/govil-landing-page (дата звернення: 10.09.2022).
86. White City of Tel-Aviv – the Modern Movement. UNESCO World Heritage Centre. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1096> (Last accessed: 10.09.2022).
87. Арабо-ізраїльський конфлікт. ВУЕ. URL: https://vue.gov.ua/Арабо-ізраїльський_конфлікт (дата звернення: 10.09.2022).
88. Бевз Микола Валентинович – Electronic Encyclopedia of Lviv Polytechnic. Electronic Encyclopedia of Lviv Polytechnic. URL: http://wiki.lp.edu.ua/wiki/Бевз_Микола_Валентинович (дата звернення: 10.09.2022).
89. Бейдик Олександр Олексійович - Природничо-географічний факультет. Природничо-географічний факультет. URL: https://geo.mdpu.org.ua/prirodnicho-geografichnij-fakultet/kafedraturizmu-sotsialno-ekonomichn__trashed/sklad-kafedri-turizmu-sotsialno-ekonomichnoyi-geografiyi-ta-krayeznavstva/bejdik-oleksandr-oleksijovich/ (дата звернення: 03.11.2022).
90. Васишин Ярослав Васильович | Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. ІФНТУНГ | Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. URL: <https://nung.edu.ua/person/vasilishin-yaroslav-vasilovich-0> (дата звернення: 10.09.2022).

91. Вечерський, Віктор Васильович. ВУЕ.
URL: https://vue.gov.ua/Вечерський,_Віктор_Васильович (дата звернення: 03.11.2022).
92. Війна не лякає: до Умані приїхали майже пів тисячі хасидів. Суспільне новини. URL: <https://suspilne.media/268188-vijna-ne-lakaє-do-umani-priihali-majze-piv-tisaci-hasidiv/> (дата звернення: 10.09.2022).
93. Водзинський Євген Євгенович. Знання про Україну – головна сторінка. URL: https://www.uknol.info/uk/Persons/Vodzynskij_Je_Je.html (дата звернення: 10.09.2022).
94. Вчетверте туристичні можливості Львівщини презентують в Державі Ізраїль. ЛОДА/LODA – Львівська обласна державна адміністрація. URL: <https://old.loda.gov.ua/news?id=42921> (дата звернення: 02.10.2022).
95. Геофізичні методи досліджень історико-культурної спадщини. Корпорація Науковий Парк Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: <https://scp.knu.ua/en/katalog-innovatsiinykh-proektiv-3/575-heofizychni-metody-doslidzhen-istoryko-kulturnoi-spadshchynu> (дата звернення: 10.09.2022).
96. ГОРБИК В'ЯЧЕСЛАВ ОЛЕКСАНДРОВИЧ. Електронна бібліотека | Інститут історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=HIST&P21DBN=HIST&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=hist_all&C21COM=S&r;S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=HIS=&r;S21STR=97 (дата звернення: 10.09.2022).
97. Дубровський Василь Васильович. Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-19308> (дата звернення: 03.11.2022).
98. ЗАГРОЗИ ДЛЯ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ | Demcult. Demcult | Центр розвитку «Демократія через культуру». URL: <https://demcult.org/zagrozi-dlya-zhittiezdatnosti-nemateri/> (дата звернення: 10.09.2022).

99. КАТАРГІНА ТЕТЯНА ІВАНІВНА. Електронна бібліотека | Інститут історії України. URL: <http://resource.history.org.ua/person/0000179> (дата звернення: 10.09.2022).
100. Культура, звичаї та традиції Ізраїлю - 2022. Головна. URL: <https://uk.history-hub.com/kultura-zvichayi-ta-tradiciyi-izrayilyu> (дата звернення: 10.09.2022).
101. Кухня Ізраїлю. Інформаційний Портал «Пабліш Україна». URL: <https://publish.com.ua/podorozhi/kukhnya-izrajilyu.html> (дата звернення: 10.09.2022).
102. Лариса Черчик / Larysa Cherchyk. Google Scholar. URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=k698x6sAAAAJ&hl=uk> (дата звернення: 10.09.2022).
103. Лесик Олександр Володимирович | Волинський національний університет імені Лесі Українки. Волинський національний університет імені Лесі Українки | SCIENTIA VINCES. URL: <https://vnu.edu.ua/uk/structure/lesik-oleksandr-volodimirovich> (дата звернення: 03.11.2022).
104. Ліньова Євніка Анатоліївна. URL: http://www.archaeology.univ.kiev.ua/home/index.php?option=com_content&view=category&id=34&Itemid=101 (дата звернення: 10.09.2022).
105. Любіцева Ольга Олександрівна. ЛІГТ. URL: http://www.lgtinfo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=42&Itemid=56&lang=ru (дата звернення: 03.11.2022).
106. Магазинщикова Ірина | Центр академічної етики та досконалості в освіті "Етос". Центр "Етос" | Центр академічної етики та досконалості в освіті "Етос". URL: <http://www.e-csr.org.ua/node/247> (дата звернення: 10.09.2022).

107. Маджумдар О. Атмосфера свободи. Чому війна не відштовхнула туристів від Ізраїлю. РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/atmosfera-svobody-pochemu-voyna-ottolknula-1658331228.html> (дата звернення: 10.09.2022).
108. Мапа культурних втрат - Ukraine. Culture. Creativity. Ukraine. Culture. Creativity. URL: <https://uaculture.org/culture-loss/> (дата звернення: 05.11.2022).
109. Мельничук Олена Ігорівна. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ASUA/0019564> (дата звернення: 10.09.2022).
110. Небезпеки туризму – Стежки та мапи. Стежки та мапи. URL: <https://stezhky.org/stezhky/stalyj-turyzm/nebezpeky-turyzmu/> (дата звернення: 10.09.2022).
111. Онлайн-подія «Захист культурної спадщини під час війни: український та ізраїльський досвід збереження пам'яток культури та музейних експонатів під час військової загрози». Кругляк. URL: <https://krytyka.com/ua/news/onlain-podia-zahyst-kulturnoi-spadshchyny-pid-chas-viiny-ukrainskyi-ta-izrailskyi-dosvid-zberezhennia-pamiatok-kultury%20ya-muzeinych-eksponativ-pid-chas-viiskovoi-zahrozy> (дата звернення: 05.11.2022).
112. Панченко Тамара Федотівн. Wayback Machine. URL: <https://web.archive.org/web/20131209160603/http://www.archive.gov.ua/ukr/category/Panchenkotamara.html> (дата звернення: 03.11.2022).
113. Прибега Леонід - Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури. Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури – Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури. URL: <https://naoma.edu.ua/akademiya/struktura/fakultety-ta-kafedry/fakultet-arhitektury/kafedra-teoriyi-istoriyi-arhitektury-ta-syntezy-mystecztv/prybyega-leonid/> (дата звернення: 03.11.2022).
114. Співробітники кафедри URL: <http://www.marketing.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/02personnel&>

- amp;data[1973][caf_pers_id]=176&commands[1973]=item (Last accessed: 10.09.2022).
115. Учасники проєктів Вікімедіа. Стіна плачу – Вікіпедія. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Стіна_плачу#/media/Файл:Klagemauer.JPG (дата звернення: 02.10.2022).
 116. Чукут Світлана Анатоліївна | Кафедра теорії та практики управління ФСП КПІ ім. Ігоря Сікорського. Кафедра теорії та практики управління ФСП КПІ ім. Ігоря Сікорського. URL: <https://ktpu.kpi.ua/ua/faculty/chukut/> (дата звернення: 10.09.2022).
 117. Шабат. "Золота Роза" під загрозою руйнування. URL: <http://www.tureizahav.lviv.ua/ua/statti/shabat-gakodesh-i-jogozakony/shabat.html> (дата звернення: 10.09.2022).
 118. Шаблій Олег Іванович. Львівський національний університет імені Івана Франка. URL: <https://web.archive.org/web/20220123185055/https://lnu.edu.ua/research/merited-professors-of-the-university/oleh-shabliy/> (дата звернення: 03.11.2022).
 119. Як ми можемо захистити культурну спадщину в Україні? П'ять основних кроків для міжнародної спільноти. Just Security. URL: <https://www.justsecurity.org/81226/how-can-we-protect-cultural-heritage-in-ukraine-five-key-steps-for-the-intl-community-ua/> (дата звернення: 05.11.2022).

ДОДАТКИ

Додаток А

Геофізичні методи досліджень історико-культурної спадщини

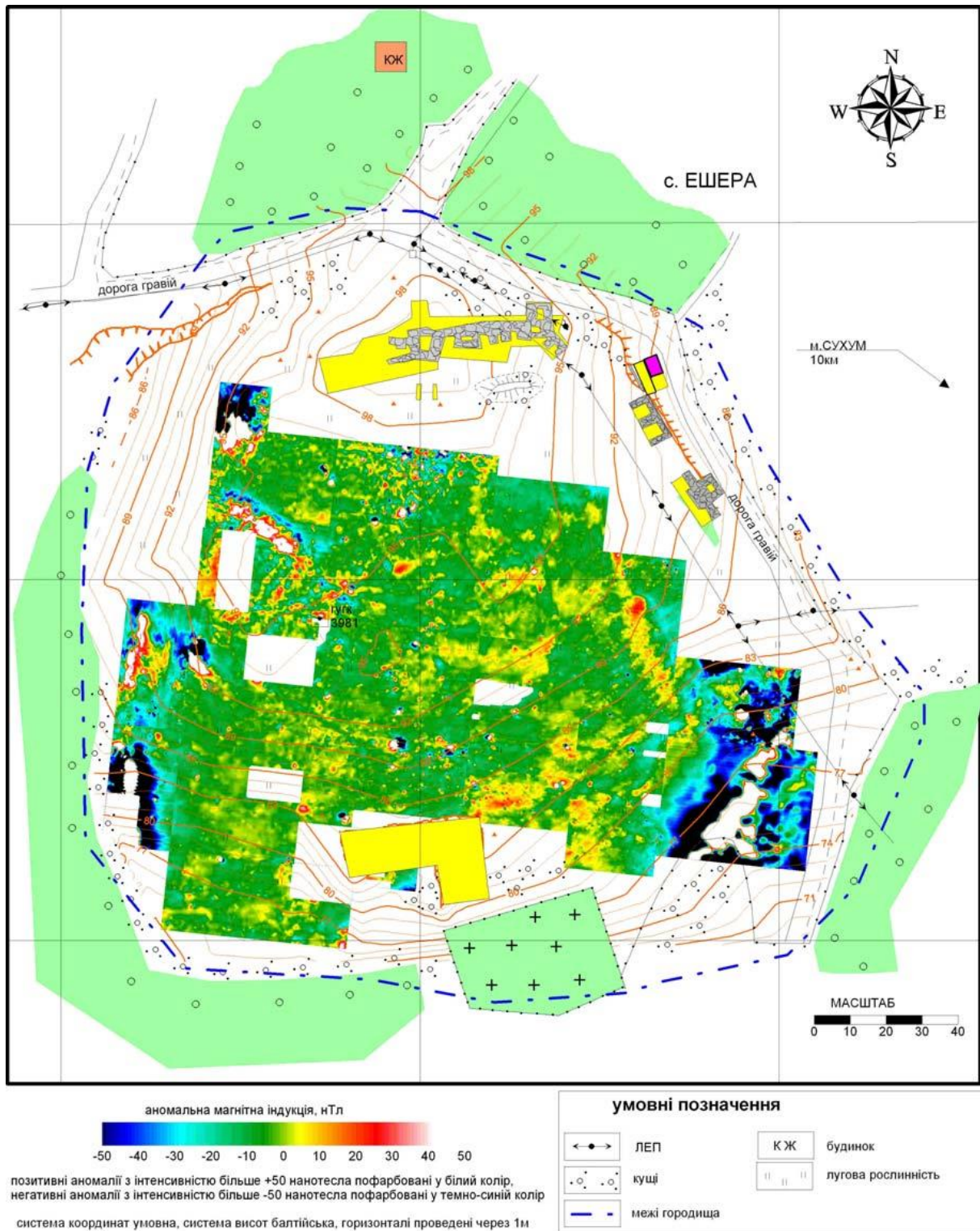

Рис. А.1. Топографічний план Ешерського городища з накладеною на нього картою локальних магнітних аномалій [10]

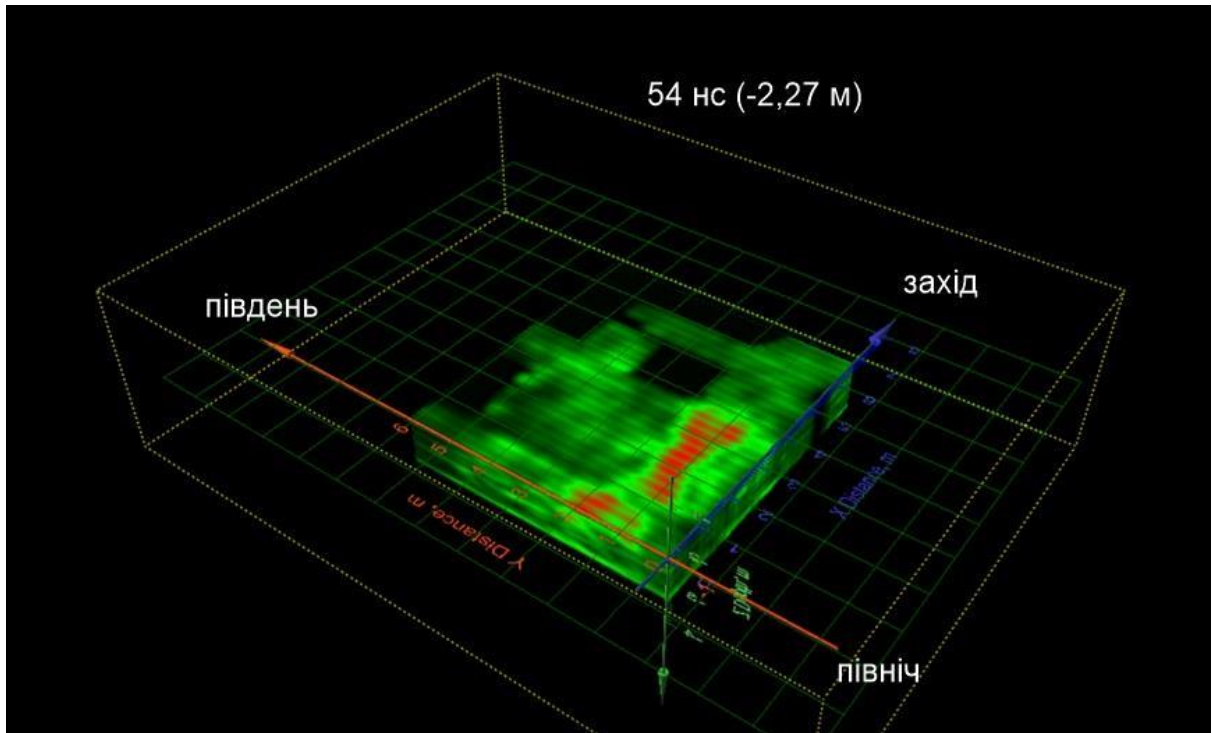

Рис. А.2. Іллінська церква в Суботові. С-скан (план) на глибині 2,27 м, отриманий за допомогою георадара 500 МГц [7]

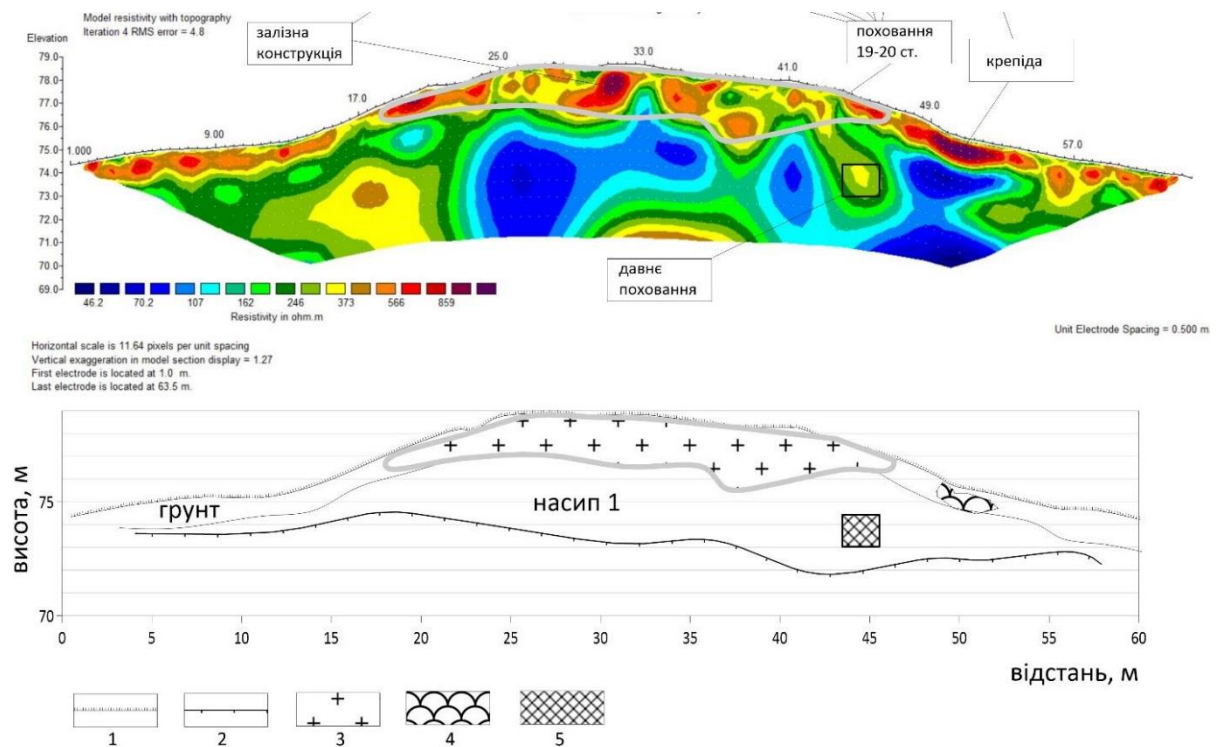

Рис. А.3. Курган Новоселівська могила (Полтавська обл.). Геоелектричний розріз та реконструкція структури кургану. 1 – сучасна денна поверхня; 2 – давня денна поверхня; 3 – цвинтар XIX-XX ст; 4 – крепіда; 5 – давнє поховання

Додаток Б
Деякі об'єкти історико-культурної спадщини Ізраїлю

Рис. Б.1. Стіна Плачу [116]

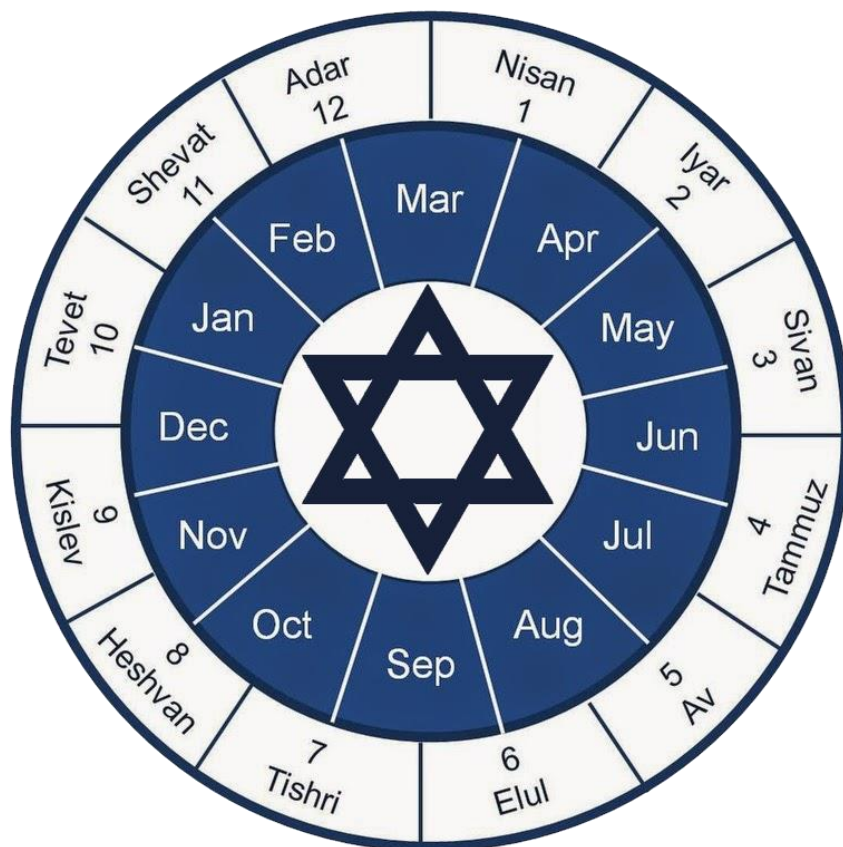

Рис. Б.2. Єврейський календар [75]

Рис. Б.3. Фалафель та хумус – одні із найпопулярніших національних страв
Держави Ізраїль [65]

Додаток В
Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО в Ізраїлі

Рис. В.1 Багайські сади [53]

a)

б)

в)

Рис. В.2. Біблійні пагорби: а) Мегіддо [72]; б) Хацор [43]; в) Бсер-Шева [39].

Рис. В.3. Внутрішній вигляд печер [51]

Рис. В.4. "Шлях пахощів" [51]

Рис. В.5 Фортеця Масада [51]

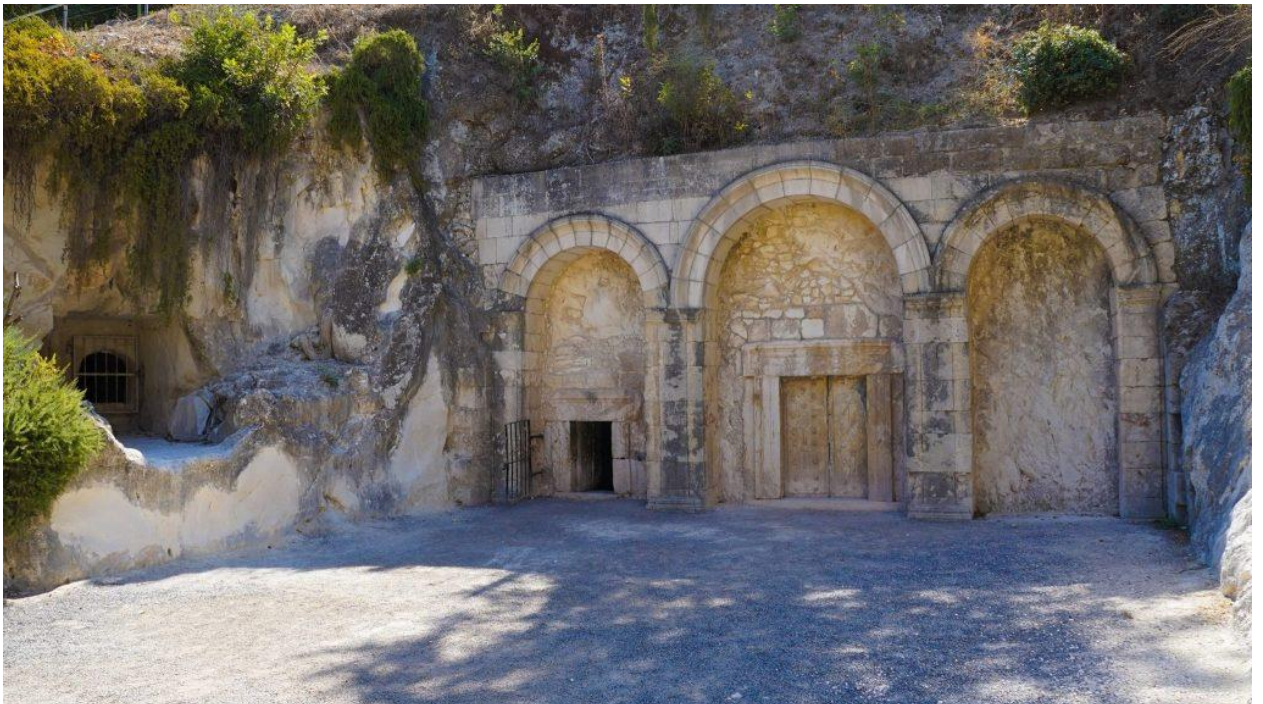

Рис. В.6. Некрополь Бейт Шеарим [51]

Рис. В.7. Місто Акко [51]

Рис. В.8. Біле місто у Тель-Авіві [51]